

บทที่ 8
วิถีชาวบ้าน
คติชาวบ้าน
จารีต

บทที่ 8 วิถีชาวบ้าน

- ความนำ	208
- ลักษณะทั่วไปของวิถีชาวบ้าน	209
- นิยามวิถีชาวบ้าน	210
- รูปแบบของวิถีชาวบ้าน	212
- ความสำคัญของวิถีชาวบ้าน	213
- สรุป	214
คติชาวบ้าน	215
- ความนำ	215
- ลักษณะทั่วไป	215
- นิยามคติชาวบ้าน	216
: ที่มาและความหมายของคำ	216
: ทศนะของเสฐียรโกเศศ	218
: ทศนะของ ดร. กิ่งแก้ว อุตถากร	218
: เปรียบเทียบวรรณคดี วิจิตรศิลป์กับคติชาวบ้าน, นิทานชาวบ้าน	219
: ความหมายรวม	220
- ความเป็นมาของคติชาวบ้าน	221
- แนวการศึกษาคติชาวบ้าน	224
: กลุ่มชน	224
: แหล่ง	224
: กระบวนการถ่ายทอด	225
- ประเภทของคติชาวบ้าน	225
: ใช้ถ้อยคำ, มุขปาฐะ	225
: ไม่ใช้ถ้อยคำ	228
: ประเภทผสม	230
- ขนบธรรมเนียมประเพณี	231
- ความสำคัญของคติชาวบ้าน	232
- สรุป	236

จารีต

- ความน่า	239
- ลักษณะทั่วไปของจารีต	239
- นิยาม จารีต	241
- ความสำคัญของจารีต	244
- สรุป	245

บทที่ ๘

วิถีชาวบ้าน - Folkways

๑. ความนำ

การดำเนินชีวิตของคนในสังคม แต่ละท้องถิ่นแต่ละสังคมนั้น จะมีความแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้มีแบบอย่างการดำเนินชีวิต ผิดแผกแตกต่างกันออกไป ความหลากหลายด้านการดำเนินชีวิตของคนแต่ละท้องถิ่นนี้เองที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเฉพาะกลุ่มเฉพาะตัวบุคคลอันเป็นพฤติกรรมเฉพาะที่ เฉพาะแห่งจนทำให้เกิดความเคยชินขึ้น และข้อนี้เองที่ทำให้เกิดวิถีชาวบ้านขึ้น นั่นคือการที่ชาวบ้านมีแนวในการดำเนินวิถีชีวิตประจำกลุ่ม ประจำเผ่าของตน ดังนั้นวิถีชาวบ้านจึงเป็นพฤติกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่มีเฉพาะถิ่น เฉพาะที่และเป็นที่ยอมรับกันในสังคมและท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่ทั่วไปสำหรับท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งอาจมีพฤติกรรมอันแตกต่างกันออกไปจากอีกท้องถิ่นหนึ่ง

วิถีชาวบ้านเป็นแนวคิดหนึ่งของ William Graham Sumner ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชาวเยอรมันผู้มีชื่อเสียงมากท่านหนึ่ง ได้แสดงทัศนะที่เป็นนิยาม เกี่ยวกับวิถีชาวบ้านไว้ว่า วิถีชาวบ้าน หมายถึง ปทัสถานต่าง ๆ หรือบรรทัด ฐานต่าง ๆ ของกลุ่มทั้งหมด โดยไม่ต้องคำนึงถึงความผูกพันทางกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ข้อบังคับใด ๆ ซึ่งอาจจะมีขึ้น (Sutherland, Woodward & Maxwell, ๑๙๖๑, p.๒๒) อันเป็นพฤติกรรมที่ทุกคนจะประพฤติปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ ไม่มีการบังคับหรือข้อห้ามใดๆ การฝ่าฝืนพฤติกรรมในรูปแบบของวิถีชาวบ้านก็ไม่ได้ มีโทษรุนแรงแต่อย่างใด และการลงโทษผู้ฝ่าฝืนนั้นก็ถือว่าเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในสังคม จากแนวคิดของ Sumner นี้เองที่ทำให้เห็นว่า วิถีชาวบ้านจะมีการบังคับ หรืออาศัยกฎเกณฑ์น้อยกว่าจารีต

คำว่าวิถีชาวบ้าน ซึ่งแปลมาจาก Folkways นั้นเป็นคำที่ทางราชการบัญญัติขึ้นมาใช้ซึ่งปรากฏในหนังสือพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔ แต่เดิมมักใช้กันว่า วิถีประชา, เสรียรโกเศศใช้วิถีประชากร ดังนั้น เพื่อมิให้ผู้ศึกษาเกิดความสับสนและเข้าใจผิด จึงขอทำความเข้าใจไว้ ณ ที่นี้ หากไปพบที่อื่นก็พึงเข้าใจตามนี้ด้วย

๒. ลักษณะทั่วไปของวิถีชาวบ้าน

ดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่าวิถีชาวบ้านนั้นเป็นพฤติกรรมเฉพาะถิ่น เฉพาะที่ อันเป็นพฤติกรรมที่ยอมรับกันในห้องถิ่นหรือที่นั้น ๆ ในทางสังคมวิทยาถือว่า วิถีชาวบ้านเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของปัทสถานทางสังคมหรือ บรรทัดฐานทางวัฒนธรรม เมื่อกล่าวเฉพาะ ลักษณะ พอแยกออกได้ดังนี้

๒.๑ เป็นวิถีชีวิต ที่มีการปฏิบัติกันเป็นประจำของชาวบ้าน อันถือเป็นพฤติกรรมประจำหน่วยสังคมที่เกิดจากการที่สมาชิกร่วมสังสรรค์สมาคมกันแนบแน่นด้วย วัฒนธรรมเดียวกัน และอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ชาวบ้านจัดได้ว่าเป็นแกนของสังคม เป็นตัวประกอบที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงในทุกสังคม ท่ามกลางความผันแปรต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์ (พ.ศ.ร., ๒๕๒๔, น. ๑๕๒)

๒.๒ คำว่าประชา หมายถึง ชาวบ้านในฐานะที่เป็นผู้ดำรงสืบต่อวัฒนธรรม โดยมีสาระแห่งการกระทำระหว่างกันทางสติปัญญาและวัฒนธรรมที่เกิดจากการสังสรรค์ใกล้ชิดระดับปฐมภูมิ ดังนั้นชาวบ้านจึงหมายถึงกลุ่มคนที่ร่วมกันใกล้ชิดในอาณาบริเวณเฉพาะ จนมีลักษณะทางวัฒนธรรมของตนเองในยุคสมัยและถิ่นที่อยู่ในสังคมหรืออารยธรรมใหญ่ อาจมีสังคมชาวบ้านอยู่ได้หลายสังคมด้วยกัน (Ibid., p. ๑๕๒)

๒.๓ ชาวบ้าน นั้นมิได้หมายถึงชาวบ้านที่เป็นชนเผ่าดั้งเดิม (Primitive) ซึ่งมีความหมายในเชิงล้าหลัง ไม่เจริญ แต่หมายถึงชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เช่นคำว่า คติชาวบ้าน (Folklore) เพลงชาวบ้าน (Folksongs) คือบ่งลักษณะที่มีได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (Ibid., p. ๑๕๒)

๒.๔ มีความหมายแตกต่างจากคำว่า รัฐ เช่นแยกวิถีชาวบ้าน (Folkways) จากวิถีรัฐ (Stateways) ให้หมายความว่า แบบอย่างชาวบ้านนั้นเกิดขึ้นมาเองโดยสมัครใจ ส่วนแบบอย่างของรัฐ ได้แก่วิธีการที่กำหนดและบังคับคุมกันด้วยพลังอำนาจ (Ibid., p. ๑๕๒)

๒.๕ คำว่า "ชาวบ้าน" ในความหมายที่ใช้ควบกับ วัฒนธรรม (Culture) ให้ต่างกับอารยธรรม (Civilization) คือ ถือว่า วัฒนธรรมได้แก่ผลิตผลและกรรมวิธีทั้งหมดของ

แบบอย่างชีวิตชาวบ้าน ส่วนอารยธรรมเป็นเพียงส่วนพิเศษ ส่วนหนึ่งที่แยกจากวัฒนธรรม
นั้นเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมระดับเมืองหรือรัฐที่มีการจัดระเบียบและประยุกต์วิชายับ
ซ้อน (Ibid., p. ๑๕๒-๑๕๓)

๒.๖ เป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่ยอมรับกันโดยทั่วไป โดยมีการประพฤติ
ปฏิบัติกันเฉพาะในสังคมหนึ่ง ๆ และได้รับการยอมรับว่าเป็นวิถีทางที่เหมาะสมด้านการกระทำ
ต่าง ๆ โดยสังคมนั้นเอง ในทางปฏิบัติแล้ว วิถีชาวบ้านนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่า มีการ
บังคับหรือมีกฎเกณฑ์บังคับทางสังคมน้อยกว่าจารีต (Roucek, J.S. and Warren, R.L.,
๑๙๖๘, p.๒๑)

๓. นิยามวิถีชาวบ้าน

ดังได้กล่าวแล้วว่าวิถีชาวบ้านนั้นเป็นแนวการดำเนินชีวิต หรือวิถีทางการ
ดำรงชีวิตของชาวบ้าน อันมีลักษณะเฉพาะที่หรือเฉพาะถิ่นของตนเอง อันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม
ดังนั้นวิถีชาวบ้านจึงมีลักษณะแตกต่างกันโดยลักษณะอันมิได้ขึ้นอยู่กับเชื้อชาติเผ่าพันธุ์
รัฐ แต่เป็นวิถีชาวบ้านอันแสดงออกทางพฤติกรรมของชาวบ้านเอง อันถือเป็นพฤติกรรมการ
ดำเนินชีวิตหรือการดำรงชีพเฉพาะทางในการดำเนินชีวิตประจำวันของตนในกลุ่มนั้นสังคมนั้น
จนเกิดเป็นวัฒนธรรมประจำกลุ่มของชาวบ้านขึ้นมา อันแตกต่างจากอารยธรรม ดังนั้นวิถีชาว
บ้านจึงนิยามแตกต่างกัน ออกไป โดยจะขอประมวลมาดังนี้

๓.๑ เป็นลักษณะนิสัยหรือแบบอย่างประเพณีที่นิยมกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ถ้า
ผู้ใดฝ่าฝืน จะมีการลงโทษอย่างไม่เป็นแบบพิธี เช่นกันออกไปนอกพวก หรือเลี้ยงและ
ไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย (Ibid., p.๑๕๓) ดังกรณีการไม่สังสรรค์สมาคมกับบุคคลที่ฝ่าฝืน
กติกาทงสังคม ตลอดจนการรังเกียจบุคคลผู้เป็นโรคบางประเภท เป็นต้น

๓.๒ เป็นรูปแบบทางพฤติกรรมที่ได้มีการยอมรับกัน อันมีการปฏิบัติกันภายใน
สังคมหนึ่ง ๆ และได้มีการยอมรับกันว่าเป็นวิถีที่เหมาะสมในการที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ
โดยสังคมนั้น ๆ อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้ว วิถีชาวบ้าน นั้น มักจะมีกฎเกณฑ์ข้อ
บังคับน้อยกว่า จารีต (mores) (J.S.Roucek & L.Warren, ๑๙๖๘, p.๒๑) เพราะเป็นเรื่องที่

มีจำกัดอยู่ในวงแคบเฉพาะกลุ่มเฉพาะพวก อันเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มหรือในพวกนั้น ๆ และไม่ค่อยมีกฎเกณฑ์หรือ กติกาที่ใช้บังคับตายตัว ซึ่งต่างจากจารีต

๓.๓ วิถีชาวบ้าน เป็นวิถีแห่งการกระทำหรือคิด อันเกี่ยวกับพฤติกรรมที่มีการปฏิบัติจนเกิดความเคยชิน (Customary) แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้นเสมอไป ดังนั้น วิถีชาวบ้านจึงไม่ค่อยจะมีโทษที่รุนแรงเพราะว่าวิถีชาวบ้านเหล่านี้ ส่วนใหญ่มักจะหันเหแนวทางออกไปจากพฤติกรรมที่มุ่งหวังเอาไว้ อันแตกต่างจากจารีต (mores) โดยที่ประเภทหลังนี้มักจะใช้แบบของปทัสสถานซึ่งจะมีการลงโทษที่หนักกว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามพฤติกรรมที่กำหนดไว้ (T.F. Hoult, ๑๙๗๗, p.๑๕๓) เมื่อเป็นเช่นนั้นวิถีชาวบ้านจึงเป็นแนวทางปฏิบัติหรือการกระทำทางสังคมอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะวิถีชาวบ้านเป็นพฤติกรรมที่ผูกพันอยู่กับความเคยชินอันเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่มีการแสดงออกอย่างสม่ำเสมอจนติดเป็นนิสัยที่คนในสังคมนั้น ๆ กระทำหรือปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำเกิดความเคยชิน

๓.๔ ในบางแห่งได้กล่าวถึงวิถีชาวบ้านว่าเป็นปทัสสถานทางสังคมหรือมาตรฐานของพฤติกรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทางสังคม แต่ไม่ถึงกับจะยอมรับว่าเป็นความสำคัญทางศีลธรรม เมื่อเป็นเช่นนั้น วิถีชาวบ้านจึงกำหนดนิยามต่างๆ ด้านประเพณีอันเกี่ยวกับวิถีทางที่เหมาะสมในด้านความประพฤติในสังคมหรือกลุ่มสังคมโดยเฉพาะความผสมกลมกลืนทางด้านวิถีชาวบ้านนั้นโดยปกติแล้วมักจะเกิดขึ้นเองตามหลักเหตุผล (rational analysis) และในเบื้องต้นมักจะขึ้นอยู่กับประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันเรื่อยมาจากช่วงวัยหนึ่งสู่อีกช่วงวัยหนึ่ง จนก่อให้เกิดความดุจดั่งทางสังคมให้กับเด็กๆ ดังนั้นจึงทำความเข้าใจได้ว่าวิถีชาวบ้านนั้นจะไม่อาศัยกฎหมายมาเป็นเครื่องมือใช้บังคับแต่จะอาศัยการควบคุมทางสังคมที่ไม่เป็นทางการเมื่อเป็นเช่นนั้นวิถีชาวบ้านจึงไม่ถือว่ามีค่าหรือมีกฎเกณฑ์เหมือนจารีตหรือมาตรฐาน

ทางศีลธรรมและการละเมิดหรือการฝ่าฝืนวิถีชาวบ้านเหล่านี้ก็ไม่มีข้อบังคับที่เคร่งครัดใด ๆ เลย คำนี้จึงได้ถูกนำมาใช้โดย William G. Sumner ในหนังสือชื่อ Folkways ซึ่งเป็นผลงานที่เขาผลิตขึ้นมา ถ้าหากมองในมุมกว้างแล้วจะเห็นว่าปทัสสถานทางสังคมจะรวมเอาวิถีชาวบ้านและจารีตเข้ามามีด้วยกัน ดังนั้นนิยามเกี่ยวกับวิถีชาวบ้าน ปัจจุบันนักสังคม

วิทยาจึงนิยมใช้กันน้อย(Theodorson George A., Achilles G.Theodorson, ๑๗๙๗, p. ๑๕๙)

๓.๕ นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น ยังหมายถึงประเพณีที่มีลักษณะง่าย ๆ ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประพฤติกันอยู่เป็นปกติ ด้วยการจำและบอกเล่าหรือเอาอย่างสืบ ๆ กันมา แต่สมัยปรมาปรา ไม่มีจดเป็นหนังสือขึ้นไว้ วิธีประชากรเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยและหมู่คณะ เป็นเพราะความรู้ที่จำกันมา ไม่แน่นอนเหมือนกับที่จดไว้ แม้กระนั้นก็ดี ถ้าลงได้ถืออยู่ก็เปลี่ยนแปลงไปไม่ได้ง่าย ๆ เช่น ถ้าห่มผ้าเมื่อเข้าไปในวัดก็ต้องเปลื้องออกเป็นสไบเฉียง เมื่อเข้าใกล้ผู้ใหญ่ก็ต้องก้มต้องย่ออย่างนี้เป็นต้น ก็เป็นวิถีประชากร (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๑๕, น. ๓๑-๓๒) (วิถีชาวบ้านที่แปลมาจาก Folkways เสฐียรโกเศศใช้วิถีประชากร ซึ่งมีความหมายอย่างเดียวกัน)

จะเห็นว่าวิถีชาวบ้านมีความหมายที่ใช้เป็นแนวทางพฤติกรรมของชาวบ้าน ซึ่งปฏิบัติกันอยู่ในสังคมนั้น ๆ เอง เป็นพฤติกรรมเฉพาะกลุ่มเฉพาะพวกที่มีปรากฏในสังคมของชาวบ้านนั้น ๆ ถ้าจะพูดให้แน่ชัดลงไปวิถีชาวบ้านก็คือ วิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่างทางพฤติกรรมของคนี่แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่มีอยู่เฉพาะกลุ่มเฉพาะพวกนั่นเอง

๔. รูปแบบของวิถีชาวบ้าน

ดังเป็นที่ทราบกันแล้วว่าวิถีชาวบ้านเป็นรูปแบบหนึ่งของปทัสถานทางสังคมหรือบรรทัดฐานทางสังคมของคนกลุ่มหนึ่งมีรูปแบบที่แสดงออกให้ปรากฏทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้น ๆ ซึ่งรูปแบบของวิถีชาวบ้านนั้นเป็นรูปแบบใด ๆ ก็ได้ ที่สามารถแสดงออกให้ปรากฏแก่สังคมหรือสาธารณชนในรูปของความเคยชินหรือความรู้สึกจำเจของเจ้าตัวเอง อันเป็นการแสดงออกทางลักษณะนิสัยหรือแบบอย่างประเพณีที่นิยมกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ถ้าผู้ใด ผ่าฝืนก็จะมีโทษอย่างไม่เป็นแบบพิธี หรือไม่เป็นทางการ เช่นกันออกไป นอกพวกหลีกเลี่ยง และไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วย (พ.ส.ร., น. ๑๕๓)

เรื่องวิถีชาวบ้านจึงเป็นเรื่องของการแสดงออกทางพฤติกรรมอันเกิดจากความชินที่เคยกระทำจนติดเป็นนิสัยและเกิดความรู้สึกว่าจะต้องทำเช่นนั้น ๆ ตามสภาพ

และบทบาท เพื่อให้เป็นไปตามความเหมาะสมทั้งแก่บุคคล และสังคม ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตหรือ การปฏิบัติประจำวัน ที่ยอมรับกันในสังคม เช่นการแต่งกาย ตามรูปแบบที่สังคมทั่ว ๆ ไป ยอมรับ การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ตามกาลเทศะ เป็นต้น การทั้งนี้หากไม่เป็นไปตามสถานะ และบทบาทของวิถีชาวบ้านมักจะถูกมอง หรือถูกนำไปกล่าวร้ายในเชิงตำหนิต่อไปของผู้พบ เห็น ในกรณีเช่นนี้ เฉพาะในสังคมเมืองหลวงหรือสังคมที่มีความเจริญแล้ว จะเห็นได้จากการ แต่งกายสีดำนหรือสีขาวไปร่วมงานศพเมื่อทุกคนรู้ก็ไม่มีใครแต่งกายสีสดูดอาดไปร่วมงานศพ เป็นต้น ดังนั้นวิถีชาวบ้านจึงจัดเป็นเรื่องของความสำนึกที่ทุกคนในสังคมนั้น ๆ จะตัดสินใจว่าจะทำหรือควรทำอย่างไร แต่ในขณะเดียวกันในสังคมพื้นบ้านดั้งเดิมเอง อาจไม่ถือเป็นเรื่อง สำคัญนัก ใครจะแต่งกายสีอะไรไปงานศพก็ได้ ซึ่งชาวบ้านโดยทั่วไปของสังคมนั้น ไม่ค่อยใส่ใจให้ความสำคัญกับสีสรรและการแต่งกายมากนัก แต่ขอสำคัญขอให้ทุกคนมีความสามัคคี ร่วมกันเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในสังคมนั้น ๆ เป็นใช้ได้

อย่างไรก็ดี หากกล่าวในด้านรูปแบบของวิถีชาวบ้านแล้ว จะเห็นว่าวิถีชาว บ้านนั้นไม่มีความเคร่งครัดในเรื่องที่เป็นทางการมากนักแต่ย้ำการกระทำใด ๆ ที่ไม่ก่อให้เกิด การกระทบกระทั่งสร้างความเดือดร้อนอย่างหนึ่งอย่างใดแก่สังคมและผู้อื่น อันเป็นการกระทำ ที่เบียดเบียนทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ทั้งนี้เพราะถือเป็นเรื่อง ที่ทุกคนใน สังคมพึงทำความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงรูปแบบของวิถีชาวบ้านแล้ว ก็คือ แบบอย่างการดำเนินชีวิตใด ๆ ในสังคม อันเป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันนั่นเอง

๕. ความสำคัญของวิถีชาวบ้าน

วิถีชาวบ้านก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่น ๆ คือมีความสำคัญเช่นเดียวกับ กิจกรรม อื่น ๆ เหมือนกัน นั่นคือ

๕.๑ วิถีชาวบ้านนั้นเป็นเอกลักษณ์และสัญลักษณ์ทางพฤติกรรมรูปแบบ หนึ่งของคนในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ อันสามารถบ่งบอกได้ว่าสังคมนั้นมีวิถีชีวิตในลักษณะเช่นใด เจริญขึ้น คงที่ หรือต่ำลง

๕.๒ เป็นเครื่องบ่งบอกสถานะของสังคมได้รูปแบบหนึ่ง โดยถือว่าวิถีชาวบ้าน นั้น เป็นเกณฑ์ที่ใช้เป็นมาตรวัดสังคมได้รูปแบบหนึ่ง เพื่อจะได้ทราบว่ามีสมาชิกของสังคมนั้น ๆ ดำเนินชีวิตเช่นไร

๕.๓ เป็นเครื่องบ่งบอกพฤติกรรมในด้านสถานะที่ประพฤติปฏิบัติประจำวัน เช่น จารีตประเพณีและวิถีทางปฏิบัติอันติดเป็นนิสัย (John & Erna Perry, ๑๙๗๓, p. ๑๐๐)

๕.๔ เป็นรูปแบบทางพฤติกรรมประจำสังคมที่ใครๆ ก็สามารถปฏิบัติได้ (อันเป็นการส่งเสริมความเป็นอิสระและเสรีภาพในการปฏิบัติของสมาชิกสังคมนั้น ๆ เอง) เหล่านี้เป็นต้น ที่นับเป็นความสำคัญของวิถีชาวบ้านเท่าที่พอจะหามาได้ แต่อย่างไรก็ดี การกระทำใด ๆ หรือการปฏิบัติใด ๆ หากไม่เป็นไปเพื่อขัดขวางหรือกระทบกระทั่งผู้อื่นแล้ว ถือว่าเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่ว ๆ ไป ดังนั้นวิถีชาวบ้านจึงเป็นพฤติกรรมทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่งที่ทุกคนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

๖. สรุป

วิถีชาวบ้านจัดเป็นปทัสถานทางสังคมหรือปทัสถานทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง เป็นรูปแบบแห่งวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้สืบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไว้ ไม่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของสังคมมวลชนหรือมหาชน วิถีชาวบ้านจึงเป็นรูปแบบอิสระในการดำเนินบทบาทและมีโทษน้อยกว่าจารีตเมื่อมีการฝ่าฝืนหรือละเมิด ทั้งนี้เนื่องจากเป็นไปตามวิถีทางของสังคมเอง

การแสดงออกทางพฤติกรรมใด ๆ ของวิถีชาวบ้านถือว่าการกระทำที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ส่วนรวมหรือไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนใด ๆ แก่ผู้อื่น เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากสำนึกของบุคคลแต่ละคนที่ต้องรู้ว่าการใดควรทำ การใดควรปฏิบัติ หรือการใดควรเว้น ดังนั้น วิถีชาวบ้านจึงเป็นแบบฉบับหรือแนวทางการดำเนินชีวิตในสังคมนั้นอย่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทศนคติ ภาษาพูด การกระทำส่วนตัว เป็นต้น ซึ่งผู้ดำเนินบทบาทสามารถรู้เรื่องได้เองว่า ควรทำหรือไม่ควรทำ

ในกรณีที่ล่วงละเมิดการกระทำอันเป็นพฤติกรรมที่ยอมรับกันว่าเป็น วิถีชาวบ้านอาจได้รับโทษจากสังคมเพียงเล็กน้อยไม่หนักหนามากมายนัก เช่นการกีดกันไม่ยอมให้เข้าพวกการไม่คบค้าสมาคม การตำหนิโทษ เป็นต้น ซึ่งเป็นเพียงโทษสถานเบาพอให้ผู้ล่วงละเมิดเกิดความสำนึกเท่านั้น นอกจากนี้ วิถีชาวบ้านยังมีส่วนช่วยในการดำรงรักษาเอกลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ และสามารถบ่งบอกลักษณะเฉพาะตัวของสังคมให้ผู้พบเห็นได้ทราบรวมไปถึงสถานะดั้งเดิมของสังคมนั้น ๆ ซึ่งเป็นการกระทำที่สมาชิกทุกคนสามารถปฏิบัติได้

คติชาวบ้าน - Folklore

๑. ความนำ

ชีวิตของคนตั้งแต่เกิดถึงตาย จะมีการดำเนินชีวิตแตกต่างกันในสังคมในลักษณะต่าง ๆ กัน โดยจะมีรูปแบบในการดำรงชีวิตอันเป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไปในสังคมนั้น ๆ แบบแผนต่าง ๆ เหล่านี้ เรามักจะยอมรับกันว่าเป็นแนวชีวิต อันถือว่าเป็นวัฒนธรรมประจำสังคมของตน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมาจากบรรพบุรุษในรูปของพฤติกรรมบ้าง การบอกกล่าว แก่กันและกันบ้าง การบอกเล่าสืบ ๆ กันมาบ้าง การจดจำพฤติกรรมของคนอื่นในรูปของการลักจำบ้าง ถ้ายทอดจากคนช่วงวัยหนึ่งสู่อีกช่วงวัยหนึ่ง ซึ่งการกระทำ ดังกล่าวนั้นหากว่าไปแล้ว ก็เป็นนิทรรศการประเภทหนึ่งของมนุษย์ อันมีอยู่ในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่มนุษย์ใช้เป็นสื่อความหมายบอกให้ผู้อื่นซึ่งได้พบเห็นได้รู้แล้วนำไปปฏิบัติตาม

ความจริงแล้ว คติชาวบ้านนั้นเป็นเรื่องของวิถีชีวิตของคนจำนวนหนึ่งที่มีการแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างหนึ่งของสังคม ชาวบ้านแสดงออกในรูปของวัฒนธรรมท้องถิ่น อันเป็นวัฒนธรรมย่อยหรืออนุวัฒนธรรม อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคมนั้น ๆ และยังมีการกำหนดรูปแบบต่าง ๆ ออกไปในลักษณะที่หลากหลาย เช่น แบบแผนการดำเนินชีวิต ความเชื่อทางศาสนา การแสดงออกทางศิลปะ ภาษาถิ่น นิทานพื้นบ้าน การละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น รูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้วจะมีลักษณะเฉพาะแต่ละท้องถิ่นแต่ละสังคม อันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม หรือสภาพภูมิศาสตร์หรือหากจะกล่าวให้ชัดเจนไปก็คือวัฒนธรรมท้องถิ่นหรืออนุวัฒนธรรม นั้นเอง

๒. ลักษณะทั่วไป

คติชาวบ้านนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่งเป็นแบบแห่งวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ต้องเกี่ยวข้องอยู่ด้วยในรูปของ เกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เป็นแนวในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในอิริยาบถต่าง ๆ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น อันถือว่าเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งที่ทุกคนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นคติชาวบ้านจึงเป็นรูปแบบแห่งการดำรงชีวิต อันจัดเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่ง โดยวิถีชีวิตนั้นได้รับอิทธิพลจากแบบอย่างทาง

พฤติกรรมของคนในสังคมรุ่นก่อน ๆ ผู้พบเห็นได้พบและจดจำมาไว้เป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและเป็น แบบอย่างให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปนำมาใช้อีกด้วย

อย่างไรก็ดี คติชาวบ้านก็ยังเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในสังคม อันเป็นผลจากวัฒนธรรมประจำสังคม ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือดัดแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับสังคมส่วนรวมได้ตามประสงค์โดยอาจถ่ายทอดจากคติความเชื่อทางศาสนา อันปรากฏในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณีหรือรูปแบบของการดำเนินชีวิตในด้านความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ อันเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้น ๆ เป็นต้น ดังนั้นคติชาวบ้านจึงเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละสังคม ซึ่งจะมีแตกต่างกันออกไปตามคติความเชื่อจากอิทธิพลศาสนา รวมทั้ง สภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ

๓. นิยามคติชาวบ้าน

คติชาวบ้าน คือเรื่องราวของชาวบ้าน หรือของราษฎรซึ่งเป็นมรดกตกทอดกันทางมุขปาฐะหรือถ่ายทอดด้วยปาก (Oral transmission) มิได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดำรงอยู่ได้ด้วยการจำสืบ ๆ กันมา หรือด้วยการปฏิบัติ เรื่องราวทั้งหลาย ไม่ปรากฏตัวผู้แต่งหรือผู้ต้นคิด (ภิญโญ จิตต์ธรรม, ๒๕๑๖, น.๑) นับว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อันเป็นการธำรงรักษาเรื่องราวต่าง ๆ ในด้านประวัติศาสตร์กิตินิทานชาวบ้านกิตี วัฒนธรรมท้องถิ่นกิตี เป็นต้น ให้ดำรงคงอยู่และสามารถใช้เป็นแนวกำกับพฤติกรรมสมาชิก ของสังคมนั้น ๆ ได้

เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ขอทำความเข้าใจเรื่องคติชาวบ้านให้ผู้ใฝ่ศึกษาค้นคว้าความรู้ได้ใช้เป็นแนวการศึกษาและทำความเข้าใจต่อไป

การนิยามคำว่า "คติชาวบ้าน" เป็นการแสดงนัยอันเป็นความหมายของคติชาวบ้าน ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมการต่าง ๆ ทั้งปวงของชาวบ้าน โดยมีนิยามพออธิบายได้ ดังนี้

๓.๑ ที่มาและความหมายของคำ เมื่อแยกออกจะได้ความหมายดังนี้

๓.๑.๑ คติ หมายถึง แบบอย่างหรือวิถี หรือแนวทาง (พ.ร., ๒๕๓๐, น.๑๖๒) อันถือว่าเป็นวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่เกิดถึงตาย

๓.๑.๒ ชาวบ้านเป็นหน่วยสังคมที่เกิดจากการที่สมาชิกร่วมสังสรรค์
สมาคมกันแน่นแฟ้นด้วยวัฒนธรรมเดียวกัน และอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ชาวบ้านจัดว่า
เป็นแกนของสังคม เป็นตัวประกอบที่คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงในทุกสังคม ท่ามกลางความผันแปร
ต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์

คำนี้มีความหมายใช้กันได้ต่าง ๆ คือ

ก. ชาวบ้านในฐานะที่เป็นผู้ดำรงสืบต่อวัฒนธรรมคำว่าชาวบ้าน (Folk) ต่าง
กับคำว่าผู้คน (People) อันหมายถึง หน่วยตัวตนที่นับได้(Folk) เน้นที่สาระการกระทำระหว่าง
กันทางสติปัญญา และวัฒนธรรมที่เกิดจากการสังสรรค์ใกล้ชิดระดับปฐมภูมิ ดังนั้น "ชาวบ้าน"
จึงหมายถึงกลุ่มคนที่ร่วมสัมพันธ์กันใกล้ชิดในอาณาเขตบริเวณเฉพาะจนมีลักษณะทางวัฒน
ธรรมของตนเองในแต่ละยุคสมัยและถิ่นที่ในสังคมหรืออารยธรรมใหญ่ อาจมี สังคม
ชาวบ้านอยู่ได้หลายสังคมด้วยกัน

ข. ชาวบ้าน ในความหมายของเชื้อชาติ (Race) ที่ใช้กันอย่างผิดพลาดคลาด
เคลื่อน เช่น ที่ฮิตเลอร์เคยใช้ในประเทศเยอรมนี สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

ค. ชาวบ้านในความหมายที่มีได้หมายถึงชนเผ่าดั้งเดิมซึ่งมีความหมายในเชิง
ล้าหลังไม่เจริญ (Primitive) ชาวบ้าน (Folk)

ในความหมายนี้ใช้หมายถึงชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เช่นในคำว่า คติชาวบ้าน
(Folklore) เพลงชาวบ้าน (Folksongs) คือ ปงลักษณะที่มีได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

ง. ชาวบ้าน ในความหมายเปลี่ยนต่างจากคำว่า "รัฐ (State) เช่น แยกวิถีชาว
บ้าน (Folkways) จากวิถีรัฐ (Stateways)

ให้หมายความว่าแบบแห่งชาวบ้านนั้นเกิดมีขึ้นมาโดยสมัครใจส่วนแบบ
อย่างของรัฐ ได้แก่วิธีการที่กำหนดและบังคับคุมกันด้วยพลังอำนาจ

จ. ชาวบ้านในความหมายที่ใช้ควบกับ วัฒนธรรม (Culture) ให้ต่างกับอารย
ธรรม(Civilization) คือ ถู้อว่า "วัฒนธรรม" ได้แก่ ผลิตผลและกรรมวิธีทั้งหมดของแบบอย่าง
ชีวิตชาวบ้าน ส่วน "อารยธรรม" เป็นเพียงส่วนพิเศษส่วนหนึ่งที่แยกจากรัฒนธรรมนั้น
เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมระดับเมือง หรือรัฐที่มีการจัดระเบียบและประยุกต์วิทยาซับซ้อน
(พรล., ๒๕๒๔, น.๑๕๒-๑๕๓)

๓.๒ เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวถึงคติชาวบ้านว่า ชาวบ้าน ในที่นี้ หมายถึง ประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นส่วนใหญ่ของแต่ละประเทศชาติ ส่วนมากเป็นผู้ที่ยังรักษาคติของโบราณที่จ่ำลึบ ๆ ต่อกันมานาน ผิดกับชาวกรุงชาวเมือง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับอย่างกว้าง ๆ กับพวกชาวบ้านก็ต้องกล่าวว่าชาวกรุงชาวเมืองมีความเจริญรุดหน้ามากกว่าชาวบ้าน เพราะชาวกรุงชาวเมืองเป็นผู้ค้าของใหม่มากกว่าเป็นผู้ "ค้าของเก่าเฝ้าเรือนหลัง" อย่างพวกชาวบ้าน ในวิชามานุษยวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Anthropology) เรียกประชาชนชาวบ้านว่า Nonliterate แปลว่า "ไม่รู้หนังสือ" เพราะเป็นพวกที่อาศัยแต่ความจำอย่างเดียวโดยวิธีถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้แก่กันทางปากเท่านั้น

ในวิทยาว่าด้วย คติชาวบ้าน (Science of Folklore) ในปัจจุบันนี้จำกัดอยู่แต่เรื่องบทเล่นของเด็ก บทร้องของเด็ก บทกล่อมเด็ก คำกล่าว เป็นคติ คำทาย อะไรเรื่อย และนิทานเหล่านี้ เป็นต้น ความจริง ถ้ากล่าวรวบยอดคติชาวบ้านก็คือเรื่องวัฒนธรรมดั้งเดิมทั้งหมดของประเทศชาติที่สืบต่อเป็นประเพณีกันมาแต่ปฐมปรางค์แต่โดยเหตุที่มานุษยวิทยาวัฒนธรรมนำเอาคติชาวบ้านไปสมทบอยู่ด้วยเป็นส่วนมากกับการแบ่งแ่งวัฒนธรรม (Aspects of Culture) จึงทำให้แ่งต่าง ๆ ทางคติชาวบ้าน คือ วัฒนธรรมเหลืออยู่น้อยดังกล่าวมาข้างต้น ถ้าจะศึกษาแค่ คติ ชาวบ้านเป็นเฉพาะก็ ต้องรวมวัฒนธรรมดั้งเดิมทั้งหมดเข้าด้วย (เสฐียรโกเศศ, แต่อาจารย์กุหลาบ มัลลิกะมาส, ด้วยความพอใจในผลงานวิทยาทานที่กระทำในกุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน, โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๑๖, น.ง)

จากคำกล่าวของเสฐียรโกเศศนี้เอง ทำให้เห็นว่า คติชาวบ้านเป็นเรื่องของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการแสดงออกที่ยังบริสุทธิ์ที่ยังไม่ได้มีการดัดแปลง แก้ไขหรือถูกแทรกแซงทางวัฒนธรรมอื่นให้มีการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ผิดแผกออกไปจากที่เป็นมาแต่เดิม เป็นวิถีชีวิตที่ทุกคนยอมรับปฏิบัติกันสืบๆ มาด้วยความสมัครใจ โดยมีกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับที่ไม่ค่อยจะเข้มงวดและเคร่งครัดมากนัก

๓.๓ ดร. กิ่งแก้ว อัครถาวร ได้ใช้คำว่า "คติชน" แทน "คติชาวบ้าน" การศึกษาเรื่อง "คติชาวบ้าน" ท่านใช้ว่า "คติชนวิทยา" จะขอนำมากล่าวเพื่อให้ผู้ศึกษาได้เห็นแนวทางในการศึกษาเรื่องคติชาวบ้าน โดยจะคงคำเดิมไว้ และวงเล็บคำที่บัญญัติขึ้นมาใช้ใหม่

ต่อจากคำนั้น ดังนั้นผู้ศึกษาพึงเข้าใจว่า คติชนก็คือคติชาวบ้านนั่นเอง ส่วนคติชนวิทยา ก็คือ วิชาว่าด้วยคติชาวบ้านดังกล่าว ขอผู้ศึกษาพึงเข้าใจตามนี้ด้วย

ดังนั้นวิชาคติชาวบ้านก็คือวิชาว่าด้วยการศึกษาคติชน (คติชาวบ้าน) หรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน ผลผลิตทางวัฒนธรรมนี้เป็นมรดกที่รับทอดกันมาทั้งภายในชนกลุ่มเดียวกันและที่แพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่มด้วย คติชน (คติชาวบ้าน) เป็นปรากฏการณ์ที่มีชีวิตในความเป็นชีวิต คติชน (คติชาวบ้าน) ย่อมเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาอยู่ตลอดเวลา วิชาคติชนวิทยา (คติชาวบ้าน) จึงเป็นวิชาซึ่งติดตามเก็บรักษา และติดตามทำความเข้าใจสิ่งที่เคลื่อนไหวไม่อยู่นิ่ง ไม่อยู่กับที่ สิ่งที่บันทึกไว้วันนี้ เวลาที่จากบุคคลคนนี้ ย่อมไม่เหมือนกับสิ่งที่อาจบันทึกในวันพรุ่งนี้ แม้จะจากบุคคลเดียวกัน งานของนักคติชนวิทยา (นักศึกษาคติชาวบ้าน) จึงไม่สิ้นสุด เป็นงานซึ่งคาดได้ว่าจะมีการค้นพบสิ่งแปลกใหม่ตลอดเวลา อีกประการหนึ่ง แม้งานของนักคติชนวิทยา (นักศึกษาคติชาวบ้าน) จะมีลักษณะทำนองอนุรักษ์นิยม แต่ก็มีได้หมายความว่า จะตั้งวัฒนธรรมให้ตั้งอยู่ในรูปลักษณะที่ตนรู้จักบันทึก และศึกษาเพียงรูปลักษณะเดียว ไม่มีรูปลักษณะเดียว หากแต่ว่ามีรูปลักษณะที่สัมพันธ์กับบริบทซึ่งหมายถึงบุคคล ชุมชน แหล่งเวลาและองค์ประกอบที่เป็นเหตุผลอื่น (กึ่งแก้ว อุตถากร, ในคู่มือปฏิบัติการวัฒนธรรมพื้นบ้าน, ๒๕๒๗, น.๑)

๓.๔ กล่าวโดยเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างวรรณคดีและวิจิตรศิลป์กับคติชาวบ้านและนิทานชาวบ้าน ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างกัน คือ

๓.๔.๑ วรรณคดีและวิจิตรศิลป์ เป็นศิลปะประจำชาติเกิดจากตัวบุคคลกลุ่มน้อยซึ่งมีอัจฉริยภาพพิเศษมีการอบรมพิเศษในการบันดลให้ผลงานของตนมีคุณภาพพิเศษ

๓.๔.๒ ส่วนคติชาวบ้านและนิทานชาวบ้าน เป็นสมบัติของคนธรรมดาตามพื้นบ้านพื้นเมืองทั่วไป ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ คติชาวบ้าน เป็นเครื่องแสดงระดับวัฒนธรรม คีลธรรม ความเชื่อมั่น ความต้องการ แนวความคิด อุดมคติ และสิ่งอื่นๆ อีกหลายประการ ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เป็นเครื่องบอกลักษณะของสภาพชีวิตและ

สังคมของคนในถิ่นต่าง ๆ ตามกาลเวลาที่ล่วงมา จึงเป็นที่ประมวลไว้ซึ่งความเป็นชาติอย่างแท้จริงของแต่ละภาษา วรรณคดีสำคัญ ๆ หลายเรื่องก็มีที่มาจาก

เรื่องของชาวบ้านนี้เอง การพิจารณาอย่างผาดเมิน อาจทำให้ผู้ไม่สนใจอย่างแท้จริงเห็นว่าคติชาวบ้าน และนิทานชาวบ้านเป็นเรื่องเล็กน้อย และพื้น ๆ เกินไปก็อาจเป็นไปได้แต่โดยแท้จริงแล้ว มีคุณสมบัติอันควรแก่การศึกษาให้ลึกซึ้ง เพื่อความรู้ความเข้าใจในมนุษย์และสังคมของมนุษย์ให้ยิ่งขึ้น (กุหลาบ ฯ อ่างแล้ว, น. คำนำ)

๓.๔.๓ จากที่กล่าวมาข้างต้น คติชาวบ้านก็คือแนวดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เป็นพื้นเพดั้งเดิมและกระทำกันอยู่ทั่วไปสืบกันมาหลายชั่วอายุคน (กุหลาบ ฯ อ่างแล้ว, น. ๑)

๓.๕ ความหมายรวม คติชาวบ้าน มีนิยามที่จะขอนำมาอธิบายเพื่อใช้เป็นแนวในการทำความเข้าใจในการศึกษาของนักศึกษา ดังนี้

๓.๕.๑ เป็นขนบธรรมเนียมและความเชื่อถือของชาวบ้านหรือคนสำคัญ (So Sethaputra, ๒๕๓๑, p.๒๒๐) ซึ่งอยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน ต่างประเพณี ภูมิปฏิบัติ และกระทำกิจหน้าที่ของตน ๆ ตามคตินิยามนั้น ๆ

๓.๕.๒ เป็นระบบความเชื่อ นิทาน ประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น อันเป็นของเก่า ๆ ของคนหรือเผ่าพันธุ์ อันรวมถึงการศึกษาเรื่องเหล่านี้ตามหลักวิชา และเหตุผลด้วย (Hornby, A.S.; Gatenby, E.V.; Wakefield, A.H.; ๑๙๕๙, p.๔๗๙)

๓.๕.๓ เป็นเรื่องราวของชาวบ้านที่เป็นของเก่าเล่าต่อปาก และประเพณีสืบ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคนในรูปคติความเชื่อ ประเพณี นิยาย นิทาน เพลง ภาษิต ปริศนา บทกวี ศิลปะ สถาปัตยกรรม ตลอดจนการเล่นของเด็ก หรือวิชาที่ว่าด้วยเรื่องเหล่านั้น (พร., ๒๕๒๖, น. ๑๖๒) อันเป็นวิถีชีวิตประจำสังคมแต่ละสังคม ซึ่งต่างมีผิดแผกแตกต่างกันออกไปตามการยอมรับและสภาพแวดล้อม ซึ่งแต่ละสังคมกำหนดให้มีขึ้น

๓.๕.๔ เป็นวรรณกรรมเก่าแก่ที่ไม่มีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเกิดความเคยชิน และติดเป็นนิสัย ในรูปของนิทาน นิยาย เพลงต่าง ๆ สุภาษิต เป็นต้น และคำว่าคติชาวบ้านนี้ ปกติจะไม่นำไปใช้ในเรื่องเกี่ยวกับเทพนิยายหรือคติศักดิ์สิทธิ์ อื่น ๆ ที่สำคัญ ๆ ในวัฒนธรรมนั้น ๆ (Theodorson, G.A., ๑๙๗๙, p.๑๕๙)

เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับคติชีวิตของชาวบ้านที่ยอมรับเรื่องราวต่าง ๆ มาใช้โดยไม่ให้เกี่ยวข้องกับผูกพันอยู่กับสิ่งอันอยู่นอกเหนือธรรมชาติที่คนส่วนใหญ่ยอมรับด้านความศักดิ์สิทธิ์

๓.๕.๕บุคคลในกลุ่มเล็ก ๆ ในหมู่ "ชนชาวบ้าน" มีการติดต่อกันด้วยภาษาพูด มีการบอกเล่าต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคน ทั้งนี้ย่อมมีการแต่งเติมเสริมต่อมาเป็นทอด ๆ จึงเกิด "คติชาวบ้าน - Folklore" อันได้แก่ ความเชื่อโดยจินตนาการมีนิยายปรัมปรา มีขนบธรรมเนียมสืบต่อมา (ประมวล คิตคินสัน, ๒๕๒๑, น.๔)

๓.๕.๖ระบบความเชื่อถือถือคติ เรื่องราวหรือคำพูดต่าง ๆ ก็คือ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมเรื่องหนึ่งบ้าง หลายเรื่องบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องที่เกี่ยวกับนิทานหรือธรรมชาติลึกลับอันมีมาแต่เดิม ที่สมาชิกของกลุ่มไม่สามารถจะพิสูจน์หรือวิพากษ์วิจารณ์ได้ และมีความเอาใจใส่เป็นพิเศษ วิชามานุษยวิทยาทางสังคมวัฒนธรรมด้านการศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับประเพณีต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น (Houit, T.F., ๑๙๗๗, p.๑๓๕)เป็นอันว่า นิยามตามทัศนะนี้เป็นการยอมรับด้านความเชื่อถือที่มีมาแต่เดิม รวมถึงคำพูดต่างๆ ที่ยอมรับว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพื่อนำมาปฏิบัติเป็นแนวดำเนินชีวิตสืบต่อไป อย่างไรก็ตามก็เห็นได้ว่าเรื่องของคติชาวบ้านดังที่ได้นำมากล่าวไว้แต่ต้นนั้น จัดเป็นแนวทางดำเนินชีวิตของชาวบ้าน อันเป็นพื้นเพดั้งเดิมและกระทำกันอยู่ทั่วไปสืบกันมาหลายชั่วอายุคน (ภิญโญ จิตต์ธรรม, ๒๕๑๖, น.๕)

๔. ความเป็นมาของคติชาวบ้าน

คติชาวบ้านเป็นของมีมาคู่กับสังคม ดังจะเห็นได้ว่าในสังคมของคนด้อยความเจริญก็ยังมีรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำสังคมหรือประจำกลุ่มของตน ๆ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ คติความเชื่อลัทธิพิธีกรรมเป็นต้น ตลอดจนภาษาพูด แม้จะยังไม่มีภาษาเขียน ก็อาศัยสัญลักษณ์เป็นสื่อในการทำความเข้าใจ ทั้งนี้ เพื่อความเป็นเอกภาพในสังคมวิถีชีวิตของคนเรานั้นตั้งแต่เกิดจนตายกิจกรรมที่เราประกอบอยู่ทุกเมื่อเชื่อกันในอิริยาบถต่าง ๆ นับตั้งแต่การหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ตลอดจนการแสวงซึ่งเกียรติยศ ชื่อเสียงคือการเดินทางทั้งสิ้น เพราะนั่นคือ สิ่งที่เราเรียกว่า "วิถีชีวิต (Way of life)"

บรรพบุรุษของเรานับตั้งแต่อุบัติขึ้นมาในโลก ก็ได้เริ่มวิถีชีวิตด้วยการเดินทางเสาะหาอาหารเลี้ยงชีพไปตามป่า เขา และทุ่งหญ้า ต่อมาได้ยั้งยืน อยู่เป็นที่อย่างถาวรก็ยังมีได้หยุดนิ่ง ยังมีการเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้แจ้งเห็นจริง เพื่อการเผชิญภัยหรือเพื่อการแสวงโชคอยู่มิได้ขาดสาย (ประมวล คิตคินสัน, ๒๕๒๑, น.๑) ซึ่งการต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นการ

ปฏิบัติสืบทอดกันมาจากช่วงวัยหนึ่งสู่อีกช่วงวัยหนึ่ง โดยมีได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อต้องการจะนำมาศึกษาจึงหาหลักฐานยากนอกจากอาศัยแนวทางด้านโบราณคดี คือ การศึกษาผลงานของมนุษย์ในอดีต จากผลงานอันเป็นหลักฐานต่าง ๆ ภาพแกะสลัก ภาพเขียนตามผนังถ้ำ การฝังดิน เป็นต้น แล้วนำมาประมวลเข้าเป็นเรื่องราวเพื่อใช้เป็นแนวในการศึกษาต่อไป การศึกษาในลักษณะนี้จึงเป็นการศึกษาโดยการวิเคราะห์สันนิษฐาน ตาม วัตถุปัจจัย ผิดบ้าง ถูกบ้าง ทดลองกันไป จนกว่าจะได้รับข้อสรุปที่ถือว่า ถูกต้องอันเป็นที่ยอมรับกันในวงการศึกษาการทั่วไป

ในการด้านการศึกษาค้นคว้าเรื่องคติชาวบ้านนั้นได้กระทำกันอย่างจริงจังก็เมื่อประมาณร้อยปีเศษมานี้เองในยุโรปและสหรัฐอเมริกา มีผู้สนใจวิชามานุษยวิทยา (Anthropology) กันแพร่หลายมากขึ้น มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคติชาวบ้าน (Folklore) และ นิทานพื้นบ้าน (Folktale) อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง นักมานุษยวิทยา ได้นำเอานิทานชาวบ้านมาศึกษาและวิจัยอย่างละเอียด เช่น พิจารณาลึงกำเนิด และความหมายของนิทาน การแพร่กระจายออกไป ตลอดจนการแบ่งประเภทนิทานเหล่านั้น (กุหลาบ, อ่างแก้ว, น.๑)

สำหรับในประเทศไทยเรา ความคิดที่จะรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นของพื้นบ้านพื้นเมืองและอยู่ในชีวิตประจำวันของคนไทยมีมานานแล้ว มีผู้เริ่มเก็บคติชาวบ้าน เช่น การเก็บเพลงกล่อมเด็ก เพลงประกอบการละเล่นของเด็กในระยะเวลาต่อมาความสนใจในเรื่องคติชาวบ้านและนิทานชาวบ้านก็ทวีมากขึ้น มีผู้รวบรวมและจัดพิมพ์นิทานพื้นเมืองขึ้นหลายฉบับ ในสถานศึกษาบางระดับ ได้มีการศึกษาเรื่องคติชาวบ้าน ทำให้ผู้ศึกษาได้รู้จักวัฒนธรรม ตลอดจนสภาพชีวิตทั่วไปของคนไทยยิ่งขึ้น (กุหลาบ, อ่างแก้ว น.๑) อันนับว่าเป็นประโยชน์ประการหนึ่งที่รู้จักอดีตและความเป็นมาของตน ๆ และเผ่าพันธุ์ของบรรพบุรุษของตน ๆ รวมทั้งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เรื่องความเป็นมาของคติชาวบ้านที่กล่าวมาแต่ต้นที่ว่าไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรมาแต่ต้นก็จริงอยู่ แต่ในด้านการศึกษาก็ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรให้ได้ศึกษากันในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะเริ่มมาจากชาวตะวันตกก่อน เพราะว่าชาวตะวันตกนั้นทำอะไรมักจะทำเป็นหลักฐานยึดในรูปธรรมเป็นประการสำคัญ จึงมีบันทึก

เป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ จะใช้เมื่อไรก็สามารถนำมาใช้อ้างอิงเป็นหลักฐานได้ ดังนั้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ชาวตะวันตกมักจะนำชนชาติอื่น ๆ ทางด้านวิชาการและด้านอื่น ๆ

จากที่กล่าวมาแต่ต้นจะเห็นว่าเรื่องคติชาวบ้านชาวยุโรปและอเมริกาเขาเห็นความสำคัญของวิชานี้ก่อนเรา เราได้ศึกษาวิชานี้กันอย่างกว้างขวาง (ภิญโญ จิตต์ธรรม, ๒๕๑๖, น. ๑) เพราะเขาเห็นความสำคัญด้านวิชาการมาก โดยใช้เป็นแนวศึกษาเรื่องราวความเป็นมาในอดีตทางด้านวิถีชีวิตของพวกเขาเอง ในด้านการศึกษา เขาก็ได้ศึกษาก่อนเรา เราเองเพิ่งจะเริ่มตื่นตัวเพียงเล็กน้อยวิชานี้จึงมิได้เรียนและเก็บกันอย่างกว้างขวางเหมือนประเทศอื่นเขา(อ้างแล้ว, น. ๑) จะขอนำมากล่าวพอเป็นประวัติเพื่อเป็นแนวให้ได้ศึกษา

๔.๑ ในสังคมของชาวตะวันตก คือสังคมของยุโรปและอเมริกา เขาให้ความสนใจกันมาก ในอเมริกาเองแม้จะไม่มีของเก่าที่น่าสนใจมากนัก และตนเองก็ไม่ค่อยจะมีของเก่า ก็ยังพยายามศึกษาและให้ความสนใจวิชานี้อย่างกว้างขวาง โดยศึกษาจากชนพื้นเมืองเดิม คืออินเดียนแดง นิโกร หรือชนเผ่าซุงในแคนาดา

๔.๒ ในยุโรปจะสนใจ Folklore กันมาก เกือบทุกประเทศมีสถานที่เก็บ Folklore แยกเป็นสัดส่วนโดยเฉพาะ แม้ในอังกฤษเอง เดิมไม่ค่อยจะมีคติชาวบ้านเป็นชิ้นเป็นอัน ภายหลังรัฐบาลได้สนใจและมีการเก็บคติชาวบ้านกันอย่างกว้างขวางทั้งนี้เพราะรัฐบาลเห็นความสำคัญของวิชานี้ทั้งด้านการเมืองและการปกครอง

๔.๓ สำหรับประเทศรัสเซียได้มีการเก็บและศึกษาคติชาวบ้านกันมาก ความมุ่งหมายเพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านการเมือง มีเครื่องมือและวิธีเก็บอย่างทันสมัย มีบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญด้านคติชาวบ้านอยู่มาก

๔.๔ ประเทศในเอเชีย คือกลุ่มประเทศตะวันออก จะมีคติชาวบ้านมาก แต่ไม่ค่อยจะมีการเขียนโดยตรง เช่น อินเดีย พม่า ญี่ปุ่น จีน ฯลฯ ผู้มาศึกษาส่วนมากมาจากยุโรปและอเมริกา ซึ่งส่วนใหญ่มาศึกษาด้านมานุษยวิทยา (Anthropology) ได้มาศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคติชาวบ้านต่าง ๆ เช่น นิทานชาวบ้าน (Folktale) แล้วได้นำเอานิทานชาวบ้านนั้นไปศึกษาและวิจัยอย่างละเอียดเช่นพิจารณาความหมายของนิทาน การแผ่กระจาย ตลอดจนการแบ่งประเภทของนิทานเหล่านั้น

๔.๕ สำหรับประเทศไทยเอง มีคติชาวบ้านมาก แต่ยังมีได้มีการเก็บรักษา และศึกษา ค้นคว้าอย่างจริงจัง เพิ่งจะมีผู้สนใจเก็บรักษาเรื่องนี้กันบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการรวบรวม เช่น เพลงกล่อมเด็ก ปริศนาคำทาย นิทานชาวบ้าน (อ้างแล้ว, น.๕ - ๖) รวมไปถึงสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทำมาหากินของชาวบ้าน ส่วนใหญ่เป็นพวกหัตถกรรม เช่น เครื่องล้าสัตว์ เครื่องมือหุงหาอาหาร เป็นต้น

๕. แนวการศึกษาคติชาวบ้าน

ในการศึกษาเรื่องคติชาวบ้าน จะขอนำแนวที่ ดร.กึ่งแก้ว ยัตถการ ท่านจัดทำไว้ โดยท่านเห็นว่าการศึกษาเกี่ยวกับคติชาวบ้านนั้น มีปัจจัยเครื่องกำหนดไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. กลุ่มชน ถึงแม่คติชน (คติชาวบ้าน) เป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดโดยบุคคล เป็นกลุ่มบ้างหรือโดยบุคคลแต่ละคนบ้าง คติชนจะต้องเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่บุคคลทั้งหลายในกลุ่มร่วมรู้ร่วมเห็นหรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ ถือเป็นสมบัติของกลุ่ม กลุ่มชนดังกล่าวรวมกันเพราะเหตุว่ามีประเพณีร่วมกัน กลุ่มชนเกิดขึ้นเมื่อเกิดความรู้สึก ความคิด และกิจกรรมร่วมกัน การรวมกลุ่มจึงอาจขึ้นอยู่กับเหตุปัจจุบันหลายประการ เช่น เชื้อชาติ สัญชาติ อาชีพ อุดมการณ์ และความสนใจ บุคคลหนึ่งอาจเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่ม และเมื่อเข้าร่วมในกลุ่มใดก็มีผลผลิตทางประเพณีหรือวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มนั้นๆ เช่น กลุ่มนักศึกษา กลุ่มนักขบถลับล่อ กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มแพทย์ กลุ่มนักล่าสัตว์ กลุ่มนักเขียนการ์ตูน เป็นต้น

๒. แหล่ง แหล่ง หมายถึง พื้นที่ที่ถูกจำกัดโดยสภาพทางภูมิศาสตร์ การเมือง การปกครอง ประวัติศาสตร์ เป็นต้น ย่อมส่งความมีคติชน (คติชาวบ้าน) หรือประเพณีร่วมกันของชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งนั้น ฉะนั้นนักคติชนวิทยา (นักศึกษาวิชาคติชาวบ้าน) นอกเหนือจากการศึกษากลุ่มชนดังข้อหนึ่งแล้วย่อมเก็บข้อมูลใน แหล่งที่คาดว่าเป็นที่พำนักของกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แหล่งอาจได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง หรือวัด โรงเรียน หรือท้องทุ่ง เช่น ทุ่งชลประทานบางบาล ซึ่งกินเนื้อที่ข้ามทั้งจังหวัดพระนครศรีอยุธยากับอ่างทอง เป็นต้น

๓. กระบวนการถ่ายทอด กระบวนการถ่ายทอดที่ทำให้เกิดผลผลิตทางวัฒนธรรมที่วิชาคติชนวิทยาสนใจเป็นพิเศษ คือ กระบวนการมุขปาฐะ หรือกระบวนการถ่ายทอดด้วยปาก แม้จะมีภาษาอักษรหรือการเผยแพร่ในรูปแบบที่ตาเห็นหรือรูปแบบที่เป็นวัตถุมีรูปคล้ำสัมผัสได้ก็ตาม ปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมประเพณีสืบเนื่องเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวางก็คือ การพูด การบอกเล่าสู่กันฟัง ปราศจากการพูดการบอกเล่าสู่กันฟังเมื่อใด วัฒนธรรมก็เสมือนขาดความมีชีวิต ภาษาหนังสืออาจเป็นเพียงการบันทึกหลักฐานชิ้นหนึ่งเท่านั้น วัตถุที่เป็นของใช้สอยและวัตถุในรูปแบบศิลปะอาจขาดตอนการผลิต หากไม่มีผู้ใดพูดถึงกรรมวิธีการประดิษฐ์ฉะนั้นในฐานะกระบวนการมุขปาฐะเป็นปัจจัยสำคัญในการจรรโลงวัฒนธรรมทุกรูปแบบวิชาคติชนวิทยา จึงถือว่ากระบวนการนี้เป็นข้อกำหนดหมายของสิ่งที่ศึกษา

๖. ประเภทของคติชาวบ้าน

คติชาวบ้านได้มีการจัดออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามลักษณะและหน้าที่ของแต่ละชนิดที่เห็นว่ามีควมจำเป็นจะต้องนำมาใช้ ในที่นี้จะขอจัดตามที่นักปราชญ์รุ่นก่อน ๆ ท่านจัดไว้ พอใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและสืบค้นเพื่อความแจ่มแจ้งในโอกาสต่อไป คติชาวบ้านมีการจัดเป็นประเภทต่าง ๆ ๓ ประเภท (กุหลาบ มลลิกะมาส, อ้างแล้ว, น. ๑ - ๓) คือ

๖.๑ ประเภทที่ใช้ถ้อยคำ หรือมุขปาฐะ (Verbal) เป็นประเภทที่ใช้ปากพูดเปล่งเสียงทางวาจาออกมาเป็นถ้อยคำเพียงอย่างเดียว เป็นลักษณะต่อปากกันมาแล้วจดจำไว้ ส่วนมากเกิดจากการได้รับการถ่ายทอดสืบมา โดยต่อปากกันมา (พร., น. ๖๓๖) ให้ความทรงจำจนขึ้นใจแล้วเปล่งออกทางวาจา ซึ่งเรามักจะเรียกกันว่าคล่องปาก เพื่อให้เกิดความสราญใจ เช่น

- เพลงชาวบ้าน (Folksong) หรือเพลงลูกทุ่ง ซึ่งเป็นบทร้อยเล่ารำพรรณเหตุการณ์ (Ballads) บรรยายสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมในขณะนั้น ๆ อันรวมไปถึงเพลงพื้นบ้าน พื้นเมือง เพลงอ้อย เพลงอีแซว ลำตัด ฯลฯ และยังสามารถแบ่งเป็น เพลงกล่อมเด็ก เพลงปลอบเด็ก เพลงประกอบการละเล่นของเด็ก เพลงเกี่ยว เพลงร้องเวลาทำงาน เพลงรำครวญ เพลงเล่าเรื่อง เพลงเรือ เพลงสวด (เช่น สวดขวัญ ไหว้ครู) เพลงล้อ เพลงปฏิพากย์ได้ต่อกัน และคำร้องให้จังหวะเวลาทำงาน เป็นต้น (ibid., p. ๓)

-นิทานชาวบ้าน (Folktale) หรือนิทานพื้นบ้าน "นิทาน" หมายถึง เรื่องที่เล่ากันมา (พร., ๒๕๒๖, น.๔๔๑) อันได้แก่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับตำนานของสถานที่ตามเมืองต่าง ๆ บอกถึงสาเหตุที่ได้ชื่อนั้น ๆ เพราะเหตุไร เช่น เรื่องตามองส่าย ที่มากลายเป็นชื่อของภูเขาสูงหนึ่งในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และตำนานวัดพระเจ้าพระนางเชิงอยุธยา ที่มีเรื่องของพระเจ้าสายน้ำผึ้งกับพระนางสร้อยดอกหมาก มีปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดารภาค ๑ เป็นต้น นิทานประเภทนี้ บางเรื่องก็ใช้อ้างอิงได้ แต่บางเรื่องก็เพียงแต่เป็นเรื่องที่เล่าสู่กันฟังเท่านั้น (วัชร รมยะนันท์, น.ส., ๒๕๒๒, น.๙๗๗๕) นอกจากนี้ อาจแยกเป็นรูปแบบรองแยกย่อยลงไปอีกหลายรูปแบบ เช่น เทพนิยาย นิทานปรัมปรา นิทานวีรบุรุษ นิทานประจำท้องถิ่น นิทานทางศาสนา นิทานอธิบายเหตุ ตำนาน นิทานเรื่องสัตว์ นิทานขบขัน นิทานเหลือเชื่อและนิทานเข้าแบบ เป็นต้น ในบางกรณีเรื่องเล่าแต่งเป็นร้อยกรองก็จัดอยู่ในรูปแบบสองนี้ด้วย (Ibid., p.๓)

- ภาษิตชาวบ้าน (Proverb) เป็นคติเตือนใจ ส่วนใหญ่เป็นคำกลาง ๆ ใช้ทั้งทางดีและทางชั่วแต่ในด้านความหมายแล้ว ประสงค์คำกล่าวที่ถือว่าเป็นคติ (พร., ๒๕๒๖, น. ๖๐๘) สำหรับชาวบ้าน คำว่า "ภาษิต" มักจะใช้คู่กับ "คำพังเพย"

- คำพังเพย เป็นคำกลางที่กล่าวไว้ให้ตีความเข้ากับเรื่อง(พร., ๒๕๓๕, น. ๔๘๘) ส่วนใหญ่มักเป็นคำที่เป็นภาษิต เช่น "กิ้งครกขึ้นภูเขา" หมายถึงการทำงานที่ยากเกินความสามารถของตน (จำนงค์ ทองประเสริฐ, ๒๕๓๕, น.๑๖) "กินในที่ลับ ไซในที่แจ้ง" เป็นการเปิดเผยเรื่องที่ทำกันในที่ลับ (อ้างแล้ว , น.๑๙) เป็นต้น

-ปริศนาคำทาย (Riddle) เป็นสิ่งหรือถ้อยคำที่ผูกขึ้นมาเป็นเงื่อนไขเพื่อให้แก้ให้ทาย (พร., น.๕๐๙) อันเป็นเครื่องฝึกเขาวงกตปัญญา อันเป็นความรู้รอบตัว

-ความเชื่อ(Belief)เป็นทัศนคติที่ดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยการยอมรับและเห็นตามด้วยมีนัยอันควรแก่การศึกษาและทำความเข้าใจ ดังนี้

๑) เป็นนิสัยสังคมอย่างหนึ่งที่ได้เชื่อถือสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี และมีปลีกย่อยออกไปเหลือกำลังที่จะให้ความจดจำได้ (พระอริยานุวัตร, ๒๕๒๘, น.๑) ส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภทลภาวะเหนือธรรมชาติ

๒) การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งไว้ว่าเป็นจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารัตถะสำคัญแล้วเป็นการยอมรับเชิงพุทธิปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะเทือนใจเข้ามาประกอบร่วมด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตขึ้นในบุคคล ซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐานสำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลนั้น

ความเชื่ออาจจะมีพื้นฐานจากข้อเท็จจริงที่เชื่อได้ หรือมีพื้นฐานจากความเดียดฉันท์ จากการไม่รู้เอาเองหรือจากลักษณะที่ทำให้เกิดความเข้าใจไขว่เขวก็ได้ เพราะฉะนั้นความเชื่อจึงมิได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัยในเนื้อหา ความเชื่ออาจจะเป็นความเชื่อเชิงวิทยาศาสตร์ ความเชื่อเชิงมหาย หรือความเชื่อแปลกวิถิตถารก็ได้ คนเราอาจจะกระทำการอย่างแท้จริงจริงจังหรืออย่างบ้าหลังด้วย ความเชื่อที่ผิดได้เท่า ๆ กับที่ทำด้วยความเชื่อที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม การกระทำที่ใช้สติปัญญาใด ๆ ก็ตาม ย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่ด้วยเสมอ แต่สติปัญญาเองนั้น อาจใช้มาทดสอบความเชื่อ และตรวจดูความสมบูรณ์ถูกต้องของพื้นฐานความเชื่อได้ (พลร., น.๔๒)

๓) การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นจริงโดยที่ยังมิได้พิสูจน์หรือไม่อาจพิสูจน์ได้โดยวิธีการของวิทยาศาสตร์ (อ้างแล้ว, น.๔๒)

๔) มีรูปแบบบรอมมากมายเกี่ยวกับมงคลและอัปมงคลต่างๆคาถาอาคมเกี่ยวกับคุณไสย เกล็ดและการแก้ไขโชคกลาง ลางสังหรณ์ ฤกษ์ยาม วันดี วันเสีย ผีน-ทำนายผีน ลักษณะดี-ชั่วของคนและสัตว์เลี้ยงจำนวนนับ (แมวห้า หมาหก เลข ๑๓ ชายสามโบสถ์) ทิศทางที่ให้คนให้โทษ เสน่ห์ ยาแฝด เครื่องรางของขลัง ผีรังควาน เทพารักษ์ ลมพัดลมเพ เวทย์มนต์ คาถารักษาโรคยากกลางบ้าน ยาผีบอก ยาสัง ความเชื่อเกี่ยวกับพืช และสมุนไพรบางชนิด คำทำนายตามปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ (ท้องฟ้าแดง ปลาทูกจะเข้าโปีะ) การเลี้ยงทาย ทางศาสตร์ เป็นต้น (Ibid., p. ๔-๕)

- ภาษาถิ่น (Dialect) เป็นคำพูดหรือถ้อยคำที่ใช้พูดกันเฉพาะถิ่น เฉพาะที่อันสามารถสื่อความหมายให้เข้าใจกันได้

-ชื่อสถานที่ (Place names) เป็นคำที่ตั้งขึ้นสำหรับเรียกสถานที่นั้น ๆ โดยเฉพาะเจาะจง

-เพลงเด็ก (Nursery Rhyme) เป็นเพลงที่ใช้สำหรับกิจกรรมของเด็กส่วนใหญ่ จะประกอบด้วย

: เพลงกล่อมเด็ก (Lalaby) ใช้ร้องให้เด็กฟัง เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน

: เพลงปลอบเด็ก ใช้ร้องปลอบเด็กให้เกิดความสำราญใจ

: เพลงประกอบการละเล่นของเด็ก เป็นเพลงที่ใช้ร้องเพื่อกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของเด็ก เป็นต้น

คติชาวบ้านประเภทมุขปาฐะนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะมีเนื้อหาสาระและการถ่ายทอดด้วยการใช้ถ้อยคำและอาจมีรูปแบบหลักหรือรูปแบบรองเพิ่มขึ้นอีกก็ได้ ตามข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ และรูปแบบรอง ๆ ลงไปนั้นก็อาจเป็นหัวข้อสำคัญจนเป็นหลักก็ได้ เรื่องนี้ไม่ถาวรตายตัว (ibid., p. ๕) ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจกับผู้ศึกษาเท่านั้น และบางหัวข้อหรือบางเรื่องราว อาจใช้ประจำเป็นสัญลักษณ์ของสังคมก็ได้

๖.๒ ประเภทที่ไม่ได้ใช้ถ้อยคำ (Non-Verbal) เป็นประเภทที่ไม่เกี่ยวกับคำพูด ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตของชาวบ้านเอง ซึ่งจะปรากฏในรูปของผลงานเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมักจะเป็นวัตถุประเภทที่มองเห็นได้ อนุรักษ์และถ่ายทอดกันต่อ ๆ มา มีเทคนิคฝีมือการเอาแบบอย่างและการใช้หลักบางประการในการถ่ายทอด (ibid., p. ๕) อาจมีรูปแบบ ดังนี้

๖.๒.๑ ศิลปะพื้นบ้านหรือศิลปะชาวบ้าน (Folk art) เป็นผลงานที่เกิดจากความสามารถของชาวบ้านเอง นั่นคือการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของให้ใช้ประโยชน์ได้และสวยงาม อาจแยกเป็นรูปแบบของการประดิษฐ์สร้างสรรและตกแต่งในรูปแบบต่อไปนี้

(๑) การแต่งกาย การใช้เครื่องประดับกาย เช่น การนุ่งผ้า (นุ่งลอยชาย นุ่งโจง) นุ่งกางเกง การใส่เสื้อ หมวกผ้าแบบต่างๆ การสวมสายสร้อยห้อยพระร้อย ตะกรุด การติดดอกไม้ที่หมัก ทัดดอกไม้ ทัดยาตม ฯลฯ

(๒) การทอผ้าที่มีลวดลายสวยงามเช่นการทอผ้าที่มีลวดลาย และยกดอกดวง การให้สีสันในการทอผ้าถุงผ้าหม่ การทำปทวน กำไล สายสร้อย ตุ่มหู ฯลฯ

(๓) เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ร่มกระดาษ เขียนหมาก กลี (กล่อง) ยาสูบ กระบวยตักน้ำ กระຈ้า กระต่ายขูดมะพร้าว รูปทรงต่าง ๆ หม้อ ไห ตุ่มน้ำมีลวดลาย ประดับ ฯลฯ

(๔) พาหนะใช้สอยพื้นบ้าน เช่น เกวียน กระจ๊ะ เรือ รถ ฯลฯ มีการประดับประดาให้งดงามขึ้น

(๕) วัตถุเพื่อการบุญ เช่น การทำธรรมมาศน์ ผ้ากราบ ผ้าคัมภีร์ ตู้พระธรรม หิ้งพระ ศาลพระภูมิ ซึ่งทำอย่างตั้งใจ ให้สวยงาม การจัดฟุ่ม - จัดพานดอกไม้ถวายพระ การจัดเครื่องกัณฑ์เทศน์มหาชาติ การแกะสลักเทียนพรรษา การแทงหยวกประดับเมรุ ฯลฯ การแกะพระ ปั้น-หล่อพระ (พุทธรูป) ซึ่งอาศัยเครื่องมือ ฝีมือ และความรู้ระดับพื้นบ้าน ฯลฯ

(๖) เครื่องประกอบการละเล่น เช่น การแกะตัวหนังตะลุง การทำตัวหุ่นกระบอก ทำรางหมากขุม ทำตัวหมากรุก ทำตุ๊กตา ฯลฯ

(๗) เครื่องดนตรี เช่น การทำซอ ซึง กลอง กระจับปี่ ขลุ่ย ทับ ตะโพน กรับพวง ฯลฯ

(๘) เครื่องประกอบการสร้างอาคารสถานที่ เช่น กรอบหน้าต่างแกะสลัก ลูกกรง กระได ฯลฯ

(๙) เครื่องใช้ในการรบ การต่อสู้ป้องกันตัว เช่น ดาบ หอก หลาว ปืนไม้เท้า ฯลฯ ที่มีด้ามตกแต่งให้สวยงามเป็นพิเศษขึ้นไป

(๑๐) การปรุงอาหารการถนอมอาหารและเครื่องกิน เครื่องดื่ม เช่น พลุจิบ หมากเจียน อาหารประจำวัน และอาหารตามเทศกาล (ข้าวต้มลูกโยน, ขนมลา) การทำหมากยับ การดองผัก ทำปลาร้า ไตปลา นูด ฯลฯ

๖.๒.๒ สถาปัตยกรรมพื้นบ้านหรือสถาปัตยกรรมชาวบ้าน (Folk architecture) ส่วนใหญ่จะเป็นผลงานการก่อสร้างต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ การปลูกสร้าง วัด บ้านเรือนที่อยู่อาศัย หอระฆัง หอไตร เจดีย์ เมรุเผาศพ ซุ้มประตู ศาลา ทำน้ำ ยุงข้าว ใจนา รั้ว เป็นต้น

๖.๒.๓ หัตถกรรมพื้นบ้านหรือหัตถกรรมชาวบ้าน(Folk handicraft) เป็นการฝีมือของชาวบ้าน คือ การทำวัตถุเครื่องใช้ต่างๆ โดยมุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ กว่าความสวยงาม เช่น การทำกระบุง ตะกร้า ลานเสื่อ ชะลอม เฆง หมาดักน้ำ (ทำด้วยใบจากใช้ดักน้ำ) กระบอกใส่น้ำฝน แม่เตาไฟ โถง โห หม้อ หิ้ง-ชั้น (พื้นๆไม่มีลวดลายตกแต่ง) เครื่องประกอบการปลูกสร้างบ้านเรือน(จากแฝกใช้มุงหลังคาฝาปูนพื้น) คันไถ ผานไถ พรำ ขวานมีดเคียว แกะ (ใช้เก็บข้าวทางภาคใต้) หูก โน เป็นต้น

๖.๒.๔ กิริยาท่าทางและสีหน้า เป็นคติชนหรือคติชาวบ้านประเภท มุขปาฐะอีกประการหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ลักษณะนิสัยของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันในกลุ่มชนคนใดในกลุ่มนั้น เข้าใจและยอมรับความหมายกันทั่วไป เช่น พยักหน้า สั่นศีรษะ กวักมือ ตบมือ โบกมือ คุกเข่า หมอบกราบ ไหว้ กระตืบเท้า ชี้น้ำ หรือมีสีหน้าบึ้งตึง ยิ้มแย้มแจ่มใส เฉยเมย เหยียดหยาม เหล่านี้เป็นต้น

๖.๒.๕ สัญลักษณ์ คือการใช้สิ่งแทนที่คนในกลุ่มนั้น ๆ รับทราบ และเข้าใจตรงกัน เช่น การใส่ใจ (ภาคใต้) มีความหมายเท่ากับห้ามขโมยเอาไป การทำไม้ตะขอเกี่ยวไว้ เพื่อแสดงว่าขอไม่ได้ขโมย หรือการปักเจลบอนฝามห้อยยาแสดงว่าเสนียดสิ่งร้ายแล้ว การปักธงจระเข้หน้าวัดใดแสดงว่าวัดนั้นได้รับการทอดกฐินแล้ว เป็นต้น

๖.๒.๖ ดนตรี คือการละเล่นเป็นเพลง โดยมีเครื่องดนตรีทำเสียงต่าง ๆ

๖.๓ ประเภทผสม (Mixed) ส่วนใหญ่จะประกอบด้วยการเล่นอันแสดงถึงความสนุกสนานรื่นเริงซึ่งจะมีทั้งร้องและรำเพื่อให้เกิดความสรวลเริง คติชาวบ้านลักษณะนี้เป็นประเภทที่ต้องใช้ถ้อยคำที่เป็นมุขปาฐะรวมอยู่ด้วยกันหรือมีประเภทที่เกี่ยวกับจารีตประเพณีทางสังคมศิลปะพื้นบ้านเกี่ยวกับมหรสพและดนตรี การละเล่นสนุกสนานรื่นเริงของเด็กและผู้ใหญ่ที่มีการร้องเพลงประสมพ้องรำ รูปแบบต่าง ๆ ของคติชนประเภทนี้ ได้แก่

๖.๓.๑ ระบำพื้นบ้านหรือระบำชาวบ้าน (Folk dance) เป็นการร้องรำทำเพลงของชาวบ้านโดยการร้องผลมร่ำหรืออาจผสมดนตรีด้วย เช่น รำโทน รำลาวกระทบไม้ ลูกชวง ละบัวรำ ฯลฯ

๖.๓.๒ ละครพื้นบ้านหรือละครชาวบ้าน (Folk drama) เป็นการเล่นประเภทหนึ่งของชาวบ้าน มักมีตัวแสดงแต่งเครื่อง มีบทร้องนำดั่ง ๆ มีท่ารำ และมีทำเพลง มักแสดงเป็นเรื่องเป็นราว มีเป็นชนิดต่างๆ เช่น ละครชาตรี โนรา ลิเกบันตน ลิเกทรงเครื่อง หมอลำหมู่ เพลงทรงเครื่อง ฯลฯ

๖.๓.๓ กีฬาพื้นบ้าน เช่น มอญซ่อนผ้า ตะกร้อ ชักว้าว วิ่งวู้ ฯลฯ

๖.๓.๔ การละเล่นพื้นบ้านที่ไม่ใช้คนแสดง เช่น หนังตะลุง หุ่นกระบอก ฯลฯ

๖.๓.๕ การละเล่นของเด็กที่มีเพลงประกอบ (Childrens games) เป็นนันทนาการอย่างหนึ่งของเด็ก เพื่อให้เด็กพัฒนาการนับต่าง ๆ เช่น วิธีข้าวสาร เล่นชิงช้า เล่นงูกินหาง

ขนบธรรมเนียมประเพณี (Custom and Festival) เป็นแบบอย่างของวิถีชีวิตชาวบ้านอย่างหนึ่ง เป็นแบบอย่างที่ยึดกันมา และเป็นจารีตประเพณีที่วางระเบียบแบบแผนไว้แล้ว (พร., ๒๕๒๖, น.๑๒๔) มักปรากฏในรูปต่างๆ อันถือเป็นเรื่องประจำสังคม ที่สมาชิกสังคมส่วนใหญ่ยอมรับและนำมาปฏิบัติกันในรูปแบบต่าง ๆ

๖.๓.๖ ประเพณีส่วนบุคคล เช่น ทำขวัญเดือน บวชนาค ปลูกบ้าน ลงเสาเอก ขอลูกสาว แต่งงาน เลี้ยงผี สู่ขวัญ ทำบุญอายุและงานศพ ฯลฯ

๖.๓.๗ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับอาชีพ เช่น ประเพณีและพิธีกรรมไหว้ การช่าง (ช่างเหล็กช่างทอง ฯลฯ) พิธีครอบของครุละคร โขน พิธีทำขวัญข้าว ฯลฯ

๖.๓.๘ ประเพณีฝ่ายศาสนา เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ชักพระ
แห่เทียนพรรษา ก่อเจดีย์ทราย (ในวัด) เวียนเทียนในวันสำคัญของศาสนา เทศน์มหาชาติ ดัก
บาตรเทโว

๖.๓.๙ ประเพณีตามเทศกาลต่าง ๆ เช่น ตรุษ สงกรานต์ สารท มี
ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ เล่นสาดน้ำ เล่นเพลงบอก ประเพณีกวนกระยาสารท และ
ประเพณีแห่บั้งไฟ ฯลฯ

๖.๓.๑๐ ประเพณีตามโอกาสที่จำเป็น เช่น ประเพณีแห่นางแมวขอ
ฝน เมื่อฝนแล้ง ประเพณีสวดภาณยักษ์ไล่ผี เมื่อมีโรคระบาด ฯลฯ

ประเภทคติชนหรือชาวบ้านและรูปแบบสำคัญและรูปแบบรองต่างๆ เหล่า
นี้ เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมโดยเป็นประจักษ์พยานแสดงถึงวัฒนธรรมนั้น ๆ และแม้ว่าคติ
ชนหรือคติชาวบ้านรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้จะมีมาตั้งแต่อดีตกาล แต่ในปัจจุบันคติชนหรือคติ
ชาวบ้านเหล่านี้ยังมีอยู่ในชีวิตประจำวันไม่ขาดสายและอนุมานได้ว่า จะคงมีต่อไปในอนาคต
แม้ว่าจะมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ยังไม่ปรากฏรากฐานให้เห็นได้อยู่เสมอ (ศูนย์วัฒน
ธรรมพื้นบ้านแห่งชาติ, คู่มือปฏิบัติการวัฒนธรรมพื้นบ้าน, ๒๕๒๗, น.๕-๙)

๗. ความสำคัญของคติชาวบ้าน

ความสำคัญของคติชาวบ้านเป็นผลที่จะก่อให้เกิดผลดีอันเป็นประโยชน์
ต่อสังคมชาวบ้าน เนื่องจากคติชาวบ้านเป็นแบบอย่างการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านเอง ดัง
นั้น คติชาวบ้านจึงมีความสำคัญต่อชาวบ้านโดยตรง จะขอนำประโยชน์ที่ได้จากคติชาวบ้าน
ของภิญโญ จิตต์ธรรม มากกล่าวเป็นแนว ดังนี้

๗.๑ เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นความเป็นไปของชาวบ้านและประเทศชาติ
เพราะคติชาวบ้านประเภทต่าง ๆ จะบอกได้อย่างชัดเจน เช่น บทกวีนิพนธ์ คำกล่าว ปรัชญา
นิทาน สิ่งเหล่านี้จะแสดงให้เห็นว่า ชาตินั้น ชาตินี้ มีอะไร เป็นปึกแผ่น ผู้ศึกษา จะได้รู้จักตัวเอง
ดีขึ้น

๗.๒ เป็นแนวทางศึกษาวិชาการด้านอื่น ๆ เช่น มานุษยวิทยา (Anthropology) ประวัติศาสตร์ภาษา และวัฒนธรรม วรรณคดี สังคมวิทยา ฯลฯ

๗.๓ เป็นป่อเกิดความบันเทิงแก่โลก เช่น ก่อให้เกิดวรรณคดี (เกิดจากนิทานชาวบ้าน บทละคร หนังสืออ่านเล่น ศิลปะพื้นเมือง เพลงพื้นเมือง) จากความเชื่อทำให้เกิดปฏิมากรรมศิลป์ นาฏศิลป์ วิจารณ์ศิลป์ และวรรณศิลป์ ขึ้น

๗.๔ ในการดำเนินชีวิต คติชาวบ้าน เป็นเครื่องอบรมสั่งสอนและเป็นคติเตือนใจ เช่น ภาษิตชาวบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ฯลฯ

๗.๕ ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างชนชาติ ถ้านำคติชาวบ้านของชนชาติต่างๆ มาเปรียบเทียบกัน จะเห็นว่ามิจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน แต่อาจจะแตกต่างกันไปตามลักษณะความเชื่อและอื่น ๆ (ภิญโญ จิตต์ธรรม, ๒๕๑๖, น.๗-๘)

คติชาวบ้าน จึงเป็นเครื่องบ่งบอกความเป็นมาของมนุษยชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านที่ยังยึดมั่นอยู่กับความเป็นอยู่ในสมัยนั้นๆ เพื่อทราบสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้าน ตลอดจนคุณภาพชีวิต การจะรู้สิ่งต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ คติชาวบ้านจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง มีกฎทางวิทยาการอยู่ข้อหนึ่งว่าถ้าเราต้องการรู้เรื่องอะไรให้ได้ตลอดถี่ถ้วน ก็จะต้องให้ผู้ที่มาของเรื่องนั้น ๆ ว่าเดิมมีมาอย่างไร แล้วคลี่คลายเป็นความเจริญวัฒนามาจนถึงวันนี้ได้อย่างไร และการที่จะศึกษาเล่าเรียน เรื่องเหล่านี้ในทางสังคมและวัฒนธรรมได้สะดวกยิ่งขึ้น ก็ต้องอาศัยข้อมูลที่นักคติชาวบ้าน (Folklorism) บันทึกเอาไว้ บุญคุณของนักคติชาวบ้านจึงอยู่ตรงนี้ แม้ผู้ใดจะไม่ใช่เป็นผู้ศึกษา แต่มีโอกาสได้อ่านเรื่องคติชาวบ้านที่มีผู้รวบรวมไว้ด้วยความลำบาก จะทำให้ผู้นั้นระลึกชาติกำเนิดเดิมของตนได้ไม่มากก็น้อยว่าตนเป็นคนมีอดีตมาแล้ว นมนานไม่ขาดตอน เพราะ "ผู้ที่ไม่มีอดีต ก็คือผู้ที่เป็เด็กอยู่เสมอ" ฉะนั้นแล (เสฐียรโกเศศ, อ่างแล้ว, น.๑) ดังนั้น คติชาวบ้านจึงมีความสำคัญต่อสังคมมาก เพราะเป็นอุปกรณ์ที่ใช้เป็นสื่อให้เข้าใจสังคมและวัฒนธรรมในอดีต จนสามารถนำมาเชื่อมโยงให้เข้าใจศาสตร์ต่าง ๆ ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้คตินี้ชาวบ้านยังเป็นเครื่องบ่งบอกภูมิปัญญาชาวบ้านบางอย่าง อันเป็นเครื่องบ่งบอกให้รู้การดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการค้าขาย และการส่งเสริมคุณภาพชีวิตต่าง ๆ พอประมวลได้ดังนี้

ก. การประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต มนุษย์รู้จักการเพาะปลูก รู้จัก การแสวงหาอาหาร รู้จักการเก็บและการสะสมอาหาร เป็นต้น ตลอดจนอาหาร การบริโภคก็รู้จักปรุงอาหารให้มีรสต่าง ๆ โดยการนำพืชผลต่างๆ มาใช้ปรุง ตามความพอใจเท่าที่จะทำได้ ตามอรรถาธิบาย รู้คุณค่าของพืชผลที่นำมาปรุงอาหารนั้น พืชเช่นโสมมีประโยชน์บำรุงร่างกายด้าน โด พืชชนิดใดใช้บำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ พืชเช่นโสมบำรุงรักษาอวัยวะส่วนใด หรือบำรุง องค์ประกอบส่วนใดของร่างกาย เป็นต้น (ผู้ศึกษาต้องการรายละเอียด ศึกษาค้นคว้าจาก วัฒนธรรมพื้นบ้าน, คติความเชื่อ, ๒๕๒๘, ในสุนทร ปุณโณทก, สมุนไพรในครัว)

ข. ในด้านการ บำรุงศิลปวัฒนธรรม เช่น งานแกะสลัก งานจักสาน การก่อสร้างที่อยู่อาศัย การทำเครื่องมือประกอบอาชีพ เป็นต้น โดยการสร้างรูปแบบขึ้นมาตาม ความจำเป็นต่อการดำรงชีพ

ค. วิถีชีวิต การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนหมู่เหล่าของชาวบ้าน การดำเนิน ชีวิตประจำวันมีวิถีชีวิตวนเวียนอยู่กับเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็นเรื่องของการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และการแตกสลายของสรรพสิ่ง ทำให้รู้จักสร้างพฤติกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตเหล่านี้ขึ้นในรูป ของพฤติกรรมเกี่ยวกับธรรมเนียม ประเพณีประจำแต่ละประเภทขึ้น เอามาใช้กับสังคม ทำให้ แต่ละคนรู้จักและยอมรับสถานภาพและบทบาทของตนๆ อันทำให้เกิดวัฒนธรรมทางสังคมที่ สมควรแก่วัยและสถานภาพ ของสมาชิกสังคมขึ้น เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน ความเจ็บไข้ได้ป่วย และประเพณีเกี่ยวกับความตาย เป็นต้น ในขณะเดียวกัน ความเป็นไป ต่าง ๆ ต่างก็ดำเนินไปตามขั้นตอนของสภาพสังคมตามวัยและสถานะดังกล่าว อันทำให้ชีวิตมี คุณภาพและมีแบบแผนพัฒนาขึ้นมาจนเป็นสังคมที่เป็นสถาบัน และกลายเป็นสถาบันสังคม ขึ้น

ง. ด้านคุณภาพชีวิต คติชาวบ้านจะสอนให้รู้จักบำรุงจิตใจ สร้างพลังทางจิต ด้านความเชื่อทางศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านศาสนาจุลภาค (Micro religion) คือการยอมรับสิ่งแวดล้อมในรูปของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งปรากฏในด้านสภาวะเหนือธรรมชาติ (Supernature) ดังกรณีความเชื่อเรื่องเทพเจ้าต่าง ๆ ที่มีอยู่ประจำในธรรมชาติ เช่นมักจะมี ความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ ๆ จะมีเทพเจ้าหรือรุกขเทวดาประจำ แผ่นดินก็มีแม่พระธรณี ลมก็มี วายู เป็นต้น (ดูรายละเอียดใน ๑. สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, สากลศาสนา, ๒๕๑๕, น.๖๒-๑๒๙ และ ๒. Sir James Frazer, The New Golden Bough, A Mentor Book, New American Library, ๑๙๖๔) ทั้งนี้ เพื่อต้องการให้มนุษย์ได้ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ หรือผูกพันอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวนั่นเอง แม้ธรรมชาติแวดล้อมบางอย่างก็ยังสร้างคติความเชื่อขึ้นมาเพื่อประโยชน์บางอย่าง เช่นการเชื่อว่าต้นหนาดป้องกันผีได้ การปลุกต้นขนุนไว้ในบ้านจะทำให้มีผู้อุดหนุนหรือสนับสนุนการปลุกต้นมะยมไว้ที่บ้านจะทำให้คนนิยม เป็นต้น แม้อันไม้บางชนิด เป็นของต้องห้ามก็มี เช่น การไม่นิยมการปลุกกล้วยตานีไว้ที่บริเวณบ้าน เป็นต้น

จ. ด้านนันทนาการ ทำให้เกิดสิ่งบันเทิงใจรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเต้นรำ ระบำ เพลงพื้นเมือง ตลอดจนดนตรีต่างๆ เป็นต้น ทำให้เกิดศิลปะวัฒนธรรมประจำกลุ่ม ประจำสังคมขึ้น

ฉ. ด้านการสื่อสาร ทำให้เกิดสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้เป็นสื่อให้ความหมายกัน เช่นการใช้ภาษาต่างๆเป็นสื่อความหมายของสังคม ซึ่งภาษานั้น นอกจากภาษาพูด ภาษาเขียนแล้ว ยังมีภาษาที่เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้เป็นสื่อที่ก่อให้เกิดความเข้าใจกันได้ดังกรณีการใช้ การะไม้มัดเป็นสัญญาณของชาวบ้าน การใช้กลองเป็นสื่อยามสงคราม เป็นต้น

ช. ที่อยู่อาศัย ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญสำหรับชาวบ้านมากอย่างหนึ่ง เพราะการจัดที่อยู่อาศัยนั้นจะทำอย่างไรจึงจะมีความสุขสำราญ จะอยู่สบาย มีการหาฤกษ์ยามในการจัดสร้าง หาทิศทางในการก่อสร้าง แม้อุปกรณ์การก่อสร้างก็ต้องระมัดระวัง มีของต้องห้ามหรือไม่ และเมื่อสร้างที่อยู่อาศัยควรจะมีรูปทรงอย่างไร ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิศาสตร์ด้วย ดังจะเห็นได้จากแบบบ้านของคนในเอเชีย หรือคนที่อยู่ในแถบ

มรดก หลังคาบ้านจะเป็นทรงแหลม ทั้งนี้เพื่อให้น้ำไหลสะดวกเมื่อเวลาฝนตก ส่วนหลังคาบ้านของชาวตะวันตก หรือชาวยุโรป มักจะมีลักษณะลาดแบนที่เรียกว่า Flat เพราะในดินแดนแถบนี้ฝนไม่มี หรือไม่ค่อยมี เป็นต้น

ข. การรู้จักประยุกต์สภาพชีวิตเข้ากับสิ่งแวดล้อม นับเป็นความฉลาดอย่างหนึ่งของมนุษย์ ที่รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อให้สภาพชีวิตดีขึ้น เช่น การรู้จักหลบอากาศร้อนไปอยู่ใต้ร่มไม้ หลบแดด หลบฝนในถ้ำ มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดคุยกันสร้างระบบนันทนาการขึ้นมาสำหรับชาวบ้านเอง เป็นต้น ทำให้รู้จักระบบข่าวสารและทราบความเป็นไปของกันและกัน ได้เป็นอย่างดีเหล่านี้ เป็นต้น

จะอย่างไรก็ตาม เรื่องความสำคัญของคติชาวบ้านนี้ ยังมีอีกมากมายนักหากจะนำมากล่าวถึงจนนำมากล่าวไว้พอสังเขป เป็นแนวเพื่อการศึกษา เพื่อให้เห็นว่า ความสำคัญของคติชาวบ้านนั้นมีมากน้อยเพียงใด จึงขอฝากท่านผู้ใดใคร่ศึกษาได้พิจารณาและทำความเข้าใจ เพราะถือว่าคติชาวบ้านนั้นเป็นเครื่องบ่งบอกสภาพสังคมได้เป็นอย่างดี การศึกษาเรื่องคติชาวบ้านจะช่วยทำให้มีโลกทัศน์กว้างขึ้นอย่างน้อยก็ช่วยให้รู้จักที่มาและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของตน ๆ ในยุคก่อน ๆ และการพัฒนาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้เรื่องของคติชาวบ้าน ยังถือว่าเป็นเครื่องแสดงถึงระดับวัฒนธรรม ศิลธรรม ความเชื่อ ความต้องการ แนวความคิด อุดมคติและสิ่งอื่น ๆ อีกหลายประการ (กุหลาบ ฯ, อ้างแล้ว, น. คำนำ) อันแสดงให้เห็นความสำคัญของคติชาวบ้าน

๗. สรุป

คติชาวบ้าน เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง เป็นแบบแห่งวิถีชีวิตอันเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนทีเรียกว่า "ชาวบ้าน" ด้วยอิริยาบถต่าง ๆ มี ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น อันวิถีชีวิตนั้นจะดำเนินชีวิตไปในช่วงชีวิตของคนทีเกี่ยวกับสภาพความเป็นไปต่าง ๆ อันได้แก่วัฏจักรชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทีเรามักยอมรับกันในรูปแบบของการเวียนว่ายตายเกิด โดยแต่ละอย่างมีการจัดแบบแห่งวิถีชีวิตต่าง ๆ กันในแต่ละช่วงวัยเป็นแบบอย่างของหน่วยสังคมทีเกิดจากการทีสมาชิกสังสรรค์สมาคมกันแนบแน่นด้วยวัฒนธรรมเดียวกัน และอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน เป็นแกนของสังคมเป็นตัวประกอบทีคงทีไม่เปลี่ยนแปลงใน

ทุกสังคมท่ามกลางความผันแปรต่างๆ ของประวัติศาสตร์ มีการเน้นสาระการกระทำระหว่างกันทางสติปัญญา และวัฒนธรรมที่เกิดจากการสังสรรค์ใกล้ชิดระดับปฐมภูมิมิมีแบบอย่างการดำเนินชีวิตเกิดขึ้นเองโดยสมัครใจ จนเกิดเป็นวัฒนธรรมประจำกลุ่มขึ้น มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาโดยไม่มี การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร การทุกอย่างจึงขึ้นอยู่กับการบอกเล่าจากปากของคนช่วงวัยหนึ่ง สู่อีกช่วงวัยหนึ่ง แล้วจดจำนำมาเป็นแนวในการดำเนินชีวิตต่อไป

คติชาวบ้านที่ปรากฏเป็นรูปแบบต่าง ๆ อันมีอยู่ในวิถีชีวิตนั้น ส่วนใหญ่แล้วเกิดจากความทรงจำที่สั่งสมมาจากการบอกเล่าปากต่อปาก มีรูปแบบการประพฤติปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจากคนรุ่นก่อน ๆ ในรูปคติความเชื่อ ประเพณี นิทาน เพลง ภาษิต ปรีศนา บททนาย ศิลปะ สถาปัตยกรรม ตลอดจนการเล่นของเด็ก ซึ่งเป็นของที่มาคู่กับสังคม แม้สังคมของคนที่ยึดความเจริญก็ยังมีรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำสังคมหรือประจำกลุ่มของตน ๆ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ คติความเชื่อ ลัทธิ พิธีกรรม ภาษาพูด ซึ่งแม้จะยังไม่มีภาษาเขียน ก็อาศัยสัญลักษณ์เป็นสื่อในการทำความเข้าใจอันเป็นเอกภาพในสังคม

คติชาวบ้าน แม้จะเป็นของที่มีมาคู่กับสังคมก็ตาม แต่ก็ไม่มี การบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรมาแต่เดิม จึงเป็นการยากที่จะค้นหาหลักฐานเพื่อการศึกษา ต่อมาได้มีการบันทึกเพื่อการศึกษาขึ้นเนื่องจากเห็นว่าคติชาวบ้านนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เป็นแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตของชาวบ้านมาแต่ปางบรรพ์ ควรที่จะได้ศึกษากันอย่างจริงจัง ซึ่งประเทศตะวันตกต่างให้ความสนใจกันมาก ทั้งในอเมริกาและยุโรป โดยสหรัฐอเมริกาเองแม้จะไม่ค่อยมีของเก่า ก็ศึกษาจากชนพื้นเมืองเดิมคืออินเดียนแดง นิโกร เป็นต้น ส่วนยุโรปนั้นสนใจกันมากแทบทุกประเทศ ถึงกับบางประเทศมีสถานที่เก็บ Folklore แยกเป็นสัดส่วนโดยเฉพาะ ในอังกฤษเองเดิมไม่ค่อยจะสนใจเท่าใดนัก ภายหลังรัฐบาลสนใจมีการเก็บคติชาวบ้านอย่างกว้างขวาง เพราะรัฐบาลเห็นความสำคัญด้านการเมืองและการปกครอง ส่วนประเทศรัสเซียได้ศึกษาคติชาวบ้านเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง

สำหรับประเทศในเอเชียแม้จะมีคติชาวบ้าน แต่ไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าใดนักคติชาวบ้านจึงไม่แพร่หลายเท่าที่ควร เริ่มมาได้รับความนิยมเมื่อมีผู้ไปศึกษาจาก

ประเทศตะวันตกและนำมาใช้เกี่ยวกับคติชาวบ้าน และทำให้คติชาวบ้านได้กระจายแพร่หลาย ออกไป

ประเทศไทย แม้จะมีคติชาวบ้านมาก เต็มไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องไร้สาระ ต่อมาเมื่อสนใจเก็บและศึกษาในรูปของการรวบรวมบางประเภท เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงกล่อมเด็ก นิทานชาวบ้าน เครื่องมือยังชีพ อุปกรณ์ก่อสร้าง นวัตกรรมบางอย่าง เป็นต้น ซึ่งก็เป็นผลที่ประเทศไทยได้รับจากการศึกษาด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนที่เกี่ยวกับคติชาวบ้าน

เรื่องของคติชาวบ้านมีมากมาย เมื่อกล่าวโดยประเภทแล้วได้แก่ ประเภทมุขปาฐะ คือพวกใช้ถ้อยคำ มีนิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ปริศนา คำทาย ภาษิตต่าง ๆ เป็นต้น ประเภทไม่ใช้ถ้อยคำก็ได้แก่ผลงานต่าง ๆ เช่น การก่อสร้าง การจักสาน อันจัดเป็นศิลปะชาวบ้าน เป็นต้น ประเภทผสม อันได้แก่การเล่นต่าง ๆ อันแสดงถึงความสนุกสนานรื่นเริง ซึ่งมีทั้งร้องทั้งรำ เพื่อให้เกิดความสนใจ

นอกจากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่า คติชาวบ้านนั้น ยังมีความสำคัญที่บ่งบอกให้รู้สภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในอดีตว่ามีความเป็นอยู่อย่างไร ยังใช้เป็นแนวทางในการศึกษาด้านมานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เป็นต้น แล้วยังเป็นเครื่องส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างชนชาติอีกด้วย ดังนั้น คติชาวบ้านจึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษา เพื่อทราบภูมิหลังและภูมิปัญญาของชาวบ้านเป็นอย่างดี

จารีต

๑. ความนำ

วิถีชีวิตของคนมีการเวียนว่ายตายเกิดหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา สมาชิกสังคมจะมีความเป็นไปต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของแต่ละคนแตกต่างกันออกไป อันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่แต่ละคนจะได้รับวิถีชีวิตของแต่ละคนนั้น แม้เป็นของที่มีอยู่ประจำวันด้วยกันทุกคน และมีลักษณะเป็นของเฉพาะตัวก็ตาม แต่ในฐานะที่ทุกคนอยู่ในสังคมเดียวกัน จำเป็นต้องมีการปฏิบัติบางอย่างให้เหมาะสมกับสภาพสังคม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมนั้น ๆ

จารีต เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง เป็นส่วนหนึ่งของปทัสถานทางสังคม เป็นความประพฤติที่ดี เป็นธรรมเนียมที่ประพฤติกันมา (พระราชวรานี, ๒๕๒๗, น. ๔๒) แต่ไหนแต่ไรมาของสังคม จารีตจึงจัดเป็นมาตรฐานทางศีลธรรม ด้านพฤติกรรมของกลุ่มหรือสังคม เพื่อความเรียบร้อยของสังคม การปฏิบัติตามจารีต จึงเป็นเรื่องของทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทุกคนต้องปฏิบัติตาม หากมีการฝ่าฝืนหรือละเว้นการปฏิบัติตามจารีตก็จะมีโทษ เมื่อเป็นเช่นนี้ บรรดาสมาชิกกลุ่มจึงเกิดความรู้สึกมีอารมณ์ร่วม ยอมรับปฏิบัติตามจารีต และการปฏิบัติตามจารีตจึงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณากันตามความจำเป็นและเหมาะสมกับสวัสดิภาพกลุ่ม ในเรื่องจารีตนี้ตามปกติแล้ว คำนี้จะถูกกำหนดให้เป็นมาตรฐานของพฤติกรรม ซึ่งมีการลงโทษที่ไม่เป็นทางการและไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ (Theodorson, ๑๙๖๙, p. ๒๖๕) แก่ผู้ล่วงละเมิด ซึ่งอาจจะเป็นทั้งที่รุนแรงและไม่รุนแรงก็ได้ อันขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักจะงดการคบค้าสมาคมด้วย งดการติดต่อพูดคุยด้วย เป็นต้น อันเป็นกติกากฎเกณฑ์ที่ใช้กันสืบมา และมีการยอมรับกันของแต่ละสังคม เรื่องของจารีต จึงเป็นประเพณีสืบต่อกันมานาน (พ.ร., ๒๕๒๖, น. ๒๒๕) จนเป็นกฎเกณฑ์หรือกติกาประจำสังคมไป

๒. ลักษณะทั่วไปของจารีต

จารีตนั้นแม้จะเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางในสังคมก็ตาม แต่พึงเข้าใจว่า จารีตแต่ละอย่างแต่ละประเภทนั้น จะเหมาะสมกับสังคมแต่ละสังคมเท่านั้น ไม่ทั่วไป

สำหรับทุกสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้จารีตจึงเป็นเพียงวิถีชาวบ้านอันเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นสัญลักษณ์ประจำสังคม โดยมีความสำคัญต่อสวัสดิภาพและความปลอดภัยของมันเอง ในกรณีที่มีการละเมิด หรือไม่ปฏิบัติตามวิถีชาวบ้านนั้นอาจมิได้เสมอ โดยผู้ละเมิดไม่จำเป็นต้องรับโทษแต่อย่างใด และสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างสบาย หรือหากจะมีโทษก็น้อยมาก เพราะถือว่าไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสังคมแต่อย่างใด แต่การละเมิดจารีตนั้น อาจเป็นพิษเป็นภัยต่อสังคมได้ คือถือว่าเป็นการคุกคามสวัสดิภาพของสังคม (Roucek, J.S. & Warren, R.L., ๑๙๖๘, p.๒๑) ดังนั้น จารีต จึงถือว่ามีความสำคัญต่อสังคมดังกล่าวแล้ว

Sumner ได้กล่าวถึงลักษณะของจารีตไว้ว่า

๑. จารีตนั้นมักเกี่ยวกับความถูกต้องเสมอ เนื่องจากมาตรฐานความถูกต้องมักถูกกำหนดไว้โดยจารีต
๒. ในกรณีที่เกิดความตึงเครียด มักมีความยืดหยุ่นกับคนอื่น ๆ ได้
๓. ไม่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยเหตุผล
๔. ไม่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความศรัทธา อุดมคติ ลัทธิ ศาสนาและปรัชญาใด ๆ แต่อาศัยวิถีทางอื่นที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราเป็นเกณฑ์พิจารณาตัดสิน
๕. สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยปราศจากเหตุผล ดังกรณีการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ เป็นต้น (Ibid., p. ๒๑)

เลรัฐยวโกเศศได้อธิบายถึงจารีตว่าเป็นประเภทหนึ่งของประเพณี เลยใช้ว่าจารีตประเพณี อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ซึ่งคนในสังคมถือว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม ถ้าใครฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตามประเพณี ก็ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว อะไรที่ถือว่าถูกว่าดี และอะไรที่ถือว่าผิดว่าชั่ว ชนชาติต่าง ๆ มีความรู้สึกนึกเห็นเป็นต่าง ๆ กัน บางทีก็ตรงกันข้าม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับธรรมเนียมรับกันของแต่ละชนชาติ จะขอนำมากล่าวพอเป็นแนว ดังนี้

๑. หญิงอาหรับจะออกนอกบ้านไปไหนมาไหนก็ต้องคลุมหน้า ไม่ให้ใครเห็น ถ้าฝ่าฝืนก็ผิดจารีตประเพณี เป็นที่อับอายขายหน้าและเสียหายมาก การที่สตรีอาหรับคลุมหน้าเสมอเพื่อไม่ให้คนอื่นเห็นสืบต่อกันมานานจนเกิดเป็นนิสัยเคยชินก็กลายเป็นประเพณีขึ้น หากหญิงคนใดเปิดหน้าให้คนอื่นเห็น ก็เป็นผิด เป็นชั่ว กลายเป็นคนหน้าด้านหมดย่างอายุไป

๒. หญิงชาวเกาะบาหลิไปไหนมาไหนก็เปิดอก เช่นเดียวกับหญิงไทยสมัย ก่อนในหมู่พวกชาวบ้าน พอมีลูกแล้วก็ปล่อยอกล่อนจ้อน แต่ผิดกับหญิงชาวเกาะบาหลิ ซึ่ง ปล่อยอกได้ แม้แต่เป็นหญิงสาว ซึ่งปัจจุบันทางการบังคับให้ปิดอกแล้ว

๓. หญิงชาวญี่ปุ่น อามน้ำกลางแจ้งด้วยร่างอันล่อนจ้อน ใครจะเห็นก็ไม่ว่า กระจ่าง และไม่มีใครสนใจ ซึ่งถ้าไปนุ่งผ้าอามน้ำก็เห็นเป็นแปลก ผิดประเพณีไป

๔. ชาวไทยเป็นผู้มีกตัญญูทวดที่ต่อพ่อแม่ เมื่อท่านแก่เฒ่าก็เป็นหน้าที่ของ บุตร จะต้องเลี้ยงดูและถนอมน้ำใจท่านไม่ให้อนาทรร้อนใจ ถ้าใครละเลยไม่เลี้ยงดูท่าน ถือว่า เป็นผิดเป็นชั่ว ด้วยผิดประเพณีที่ถือเป็นจารีตกันมาเป็นลูกเนรคุณ ไม่มีใครคบหาด้วย แม้ เด็กเล็ก ๆ ที่ไร้เดียงสา ก็ถูกสั่งสอนมาดังนี้ ตั้งแต่ยังเป็นเด็กอยู่ เพื่อให้เกิดความซึมซาบเรื่อง กตัญญูมาแต่เกิด โตขึ้นจะได้ประพฤติตนไม่ให้ผิดจารีตประเพณีของไทย

๕. ฝรั่งเศสว่าชาวเกาะฟิย เมื่อเห็นพ่อแม่แก่เฒ่า ก็จะจัดการฆ่าพ่อแม่เสีย ลูกคนใดไม่ฆ่าพ่อแม่ที่แก่เฒ่าแล้ว ถือว่าเป็นลูกเนรคุณ ทั้งพ่อแม่ก็จะโกรธด้วย หาว่าเป็นลูก ออกตัญญู เพราะมีความเชื่อว่าคนที่ตายไปสู่แดนโลกหน้า ก็จะไปเกิดอยู่ในที่นั้น มีลักษณะ เหมือนเมื่อครั้งที่ยังเป็นมนุษย์อยู่ คือมีร่างกาย และกำลังวังชาในขณะที่ไปเกิดใหม่ ถ้าตายไป เมื่อแก่ทุพพลภาพ ก็จะไปเกิดในโลกหน้าเป็นอย่างนั้น เหตุนี้คนจึงไม่อยากตายเมื่อแก่จน ทุพพลภาพแล้ว ถ้าลูกคนใดปล่อยให้พ่อแม่มีชีวิตอยู่จนแก่หง่อมก็เป็นลูกออกกตัญญูหาผู้คุณ ท่านไม่ (เสฐียรโกเศศ, ๒๕๒๔, น.๘-๑๑) เหล่านี้เป็นต้น

จากเหตุการณ์ที่ได้นำมากล่าวทั้งหมด จะเห็นว่าความเคยชินจากการที่เคย ประพฤติปฏิบัติกันมานั้น เป็นเรื่องธรรมดาที่ทุกคนในสังคมนั้นยอมรับกัน การเช่นนี้เมื่อมีการ ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาและมีการกระทำกันทุกคน จึงดูเป็นเรื่องธรรมดาไป ในกรณีเช่นนี้ หากใครไปแสดงออกผิดจากที่เคยปฏิบัติกันมาจึงเป็นเรื่องแปลก และทุกคนจะเห็นว่ามีการ ละเมิดข้อประพฤติปฏิบัติที่ทุกคนในสังคมเคยประพฤติปฏิบัติกันมา จากตัวอย่างที่ยกมาทั้ง หมดยี่ จะเห็นได้ว่ามีความถูกต้องหรือความผิด จึงอยู่ที่การยอมรับของสังคมนั้นเอง

๓. นิยาม "จารีต"

การนิยาม "จารีต" ตามความเข้าใจกันโดยทั่วไปนั้น ได้มีหลายนัยด้วยกัน ตามทัศนะของนักวิชาการที่ยอมรับกันทั่วไป ซึ่งนิยามเหล่านั้น แม้จะมีทัศนะแตกต่างกันออก

ไปอย่างไรก็ตาม แต่สุดท้ายมักจะมีบทสรุปอันเป็นเป้าหมายของจารีตตรงกัน จึงขอรวบรวม
มากล่าวพอเป็นนัย เพื่อเป็นหลักยึดสำหรับการศึกษาพอสังเขป

จารีตนั้นเราอาจมองได้หลายแง่หลายมุม ซึ่งถือว่าจารีตเป็นสัญลักษณ์
ประจำสังคมในรูปของการแสดงออกทางพฤติกรรม อันเป็นพฤติกรรมเฉพาะอย่างทางสังคมที่
เรามักเรียกกันว่า "วัฒนธรรม" ประจำสังคม ที่สมาชิกของสังคมต่างอยู่ในรูปแบบของจารีต
เดียวกัน มีความประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน อันทำให้สังคมมีการแสดงออกทางพฤติ
กรรมที่เป็นสัญลักษณ์เฉพาะสังคมนั้น ๆ

๓.๑ ในทางสังคมศาสตร์ถือว่า จารีตเป็นแบบฉบับอย่างหนึ่งของพฤติกรรมที่
แสดงออกให้ปรากฏเห็นเป็นสัญลักษณ์ของสังคมเมื่อมองในแง่มุมนี้ จารีตจึงเป็นพฤติกรรม
อย่างหนึ่งของสังคมดังกล่าวแล้ว และมีฐานะเป็นพฤติกรรมด้วย และเมื่อมีฐานะเป็นพฤติ
กรรมแล้วก็ถือว่ามีความเป็นวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะฉะนั้นการแสดงออกของจารีตจึง
เป็นผลที่พัฒนามาจากศาสนา อันถือว่าเป็นคติความเชื่อที่มีมาแต่เด็กคำบรรพ์ของมนุษย์

๓.๒ ในทางสังคมวิทยาถือว่า จารีตเป็นหลักความประพฤติที่ถือกันว่าเป็น
ส่วนหนึ่งของบรรทัดฐานของสังคม และเป็นสิ่งส่งเสริมความสุจริต และความสงบเรียบร้อย
ของสังคม เช่น ลูกต้องมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ จารีตนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานของศีลธรรม การฝ่า
ฝืนจะถูกลงโทษอย่างจริงจัง และรุนแรงกว่าการฝ่าฝืนแบบอย่างธรรมเนียมชาวบ้านทั่ว ๆ ไป
(พ.ร.ศ. (๒), ๒๕๒๔, ๒๓๕)

๓.๓ นอกจากนี้ ในทางสังคมวิทยายังถือว่า จารีตเป็นคำที่ถูกนำมาใช้บังคับ
กระสวนต่างๆ ทางพฤติกรรม ซึ่งไม่ใช่เพียงแต่เป็นที่ยอมรับและถือปฏิบัติกันมาตามความเคย
ชินโดยประเพณีเท่านั้น แต่ยังถูกกำหนดหรือมีข้อบังคับไว้ด้วย ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนจารีต จะ
ถูกลงโทษโดยวิธีการที่รุนแรงกว่า การยอมรับความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วยความเคารพต่อวิถี
ชาวบ้าน ตามปกติจารีตนั้นมักมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ ดังนั้นจึงเป็นที่ยอมรับกันว่า
มีความสำคัญอันยิ่งยวดสำหรับการรักษาระเบียบทางสังคม (G.Duncan Mitchell, ๑๙๐๖, p.
๑๖๑) ให้ดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งไม่ให้เปลี่ยนแปลงรวดเร็วเกินไป

๓.๔ ส่วน William G. Sumner (๑๙๐๖) ได้นิยามจารีตไว้ว่า เป็นกระสวนแห่งการกระทำทางวัฒนธรรมและศีลธรรม ซึ่งเป็นการช่วยเหลือหรือให้การสนับสนุนเพื่อให้กลุ่มมนุษย์ได้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องสืบไป ความจริงแล้ว จารีตนั้น เมื่อว่าโดยประเพณีแล้วจัดเป็นมาตรฐานที่มีกำหนดแน่ชัดลงไป อันมีส่วนช่วยธำรงรักษากลุ่มสังคมไว้ โดยการบังคับควบคุมพฤติกรรมเฉพาะตัวบุคคล (Abercromby, Nicholas; Stephen, Hill; and Bycon, S. Turner, ๑๙๔๔, p. ๑๓๘)

๓.๕ นักมานุษยวิทยาให้นิยามจารีตไว้ว่า เป็นกระสวนต่าง ๆ ทางพฤติกรรม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป โดยทางประเพณีและปกติจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ เมื่อว่าโดยทั่วไปแล้ว คำนี้ mores มักจะเป็นที่ยอมรับเชื่อถือว่าเป็นตัวจูงใจให้ปฏิบัติตาม เพื่อสวัสดิภาพของครอบครัว การฝ่าฝืนหรือการทำลายจารีต จะมีโทษหนัก และเป็นทางการกว่า การฝ่าฝืนวิถีชาวบ้าน (Charles Winick, ๑๙๗๐, p. ๓๖๙)

๓.๖ ด้านจิตวิทยาถือว่า จารีตนั้นเป็นคำที่ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางมาก เพราะนำมาใช้ครอบคลุมพฤติกรรมสังคมเป็นส่วนใหญ่ โดยมากมักนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับกลุ่มสังคมและอนุรักษไว้ให้คงอยู่ มีอิทธิพลครอบคลุมและอยู่เหนือหลักเกณฑ์ต่างๆ ด้านความประพฤติ อันเป็นที่ยอมรับกันในสังคมนั้น ๆ (เช่นเดียวกัน) กฎเกณฑ์และประเพณีต่างๆ อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วๆไป และมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดโดยกลุ่มนั้น ๆ (Draver, James, ๑๙๖๘, P. ๑๗๗) จารีตจึงเป็นสิ่งที่คงอยู่ยั่งยืนในสังคมนั้นๆ อย่างเหนียวแน่นและจะมั่นคงอยู่ต่อไปตราบเท่าที่สังคมยังเห็นความจำเป็นของมัน จารีตจึงเป็นลักษณะประจำสังคมที่มีความเป็นกลางมาก เพราะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปของสังคม แม้ว่าในทางสังคมหรือบางแห่งจะดูว่ามีลักษณะไม่พึงปรารถนาหรือไม่พึงประสงค์ก็ตาม แต่ถือว่าเป็นที่ยอมรับกันในสังคม (ดูในลักษณะทั่วไปประกอบด้วย)

จากที่กล่าวมาแต่ต้น จะเห็นว่า การให้นิยามจารีตนั้น ดูออกจะแตกต่างกันบ้าง ตามทัศนะของการมองในทางวิชาการของนักวิชาการ แต่เมื่อถึงจุดสุดท้ายแล้ว จะมีความหมายตรงกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ จารีตจึงเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของปทัสสถานทางสังคม อันเป็นเครื่องแสดงถึงรูปแบบทางพฤติกรรมหรือวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ

๔. ความสำคัญของจารีต

จารีตเป็นปทัสถานทางสังคมประเภทหนึ่ง เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมของคนในทุสังคม ซึ่งมักปรากฏในรูปของจารีตประเพณี อันเป็นผลมาจากคติทางศาสนา ซึ่งเป็นการปฏิบัติอันเป็นที่ยอมรับกันในสังคม อย่างไรก็ตามในสังคมทุกสังคมถือว่า จารีตเป็นแนวทางปฏิบัติของคนในสังคมที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม อันเป็นประเพณีที่ถือสืบต่อกันมานาน ดังนั้น จารีตเมื่อนำไปใช้คู่กับประเพณีเป็นจารีตประเพณี จึงจัดเป็นประเพณีที่นิยมและประพฤติก้นสืบมา ถ้าฝ่าฝืนถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว (พ.ร.๒๕๒๖, น.๒๒๕) เรื่องของจารีตจึงเป็นวิถีชาวบ้านอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นพฤติกรรมประจำสังคมและมีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคมเอง (Roucek & Warren, ๑๙๖๘, p.๒๑) จัดเป็นแบบอย่างอันดีงามประจำสังคม ซึ่งถือเป็นเรื่องของพฤติกรรมที่ไม่มีเป็นลายลักษณ์อักษร หรือข้อกำหนดตายตัว อันเป็นที่ยอมรับของสังคมอย่างพร้อมเพรียง พร้อมกันนั้นสมาชิกสังคมยินดีปฏิบัติตาม เพื่อก่อให้เกิดผลต่อสังคมโดยตรงนั่นคือเอกภาพทางสังคม ทำให้สังคมมีความสามัคคี มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ซึ่งเป็นการสร้างพลังให้กับสังคมและยังทำให้สังคมมีเอกลักษณ์ของตนเองอีกโสดหนึ่งด้วย

หนึ่งในทางสังคมวิทยาก็ดีในทางมนุษยวิทยาก็ดี ต่างถือว่า จารีตเป็นรูปแบบหนึ่งทางพฤติกรรมของคนในสังคม เป็นบรรทัดฐานทางพฤติกรรมให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติตลอดจนเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต จัดเป็นวิถีชีวิตอย่างหนึ่งของสังคม ทั้งนี้ก็เพื่อสวัสดิภาพของสมาชิกสังคมเอง เป็นเครื่องแสดงให้เห็นพลังของกลุ่มว่ากลุ่มสังคมนั้น ๆ สมาชิกสังคมมีความเป็นปึกแผ่น มีความเป็นเอกภาพเพียงใด อันเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ว่ามีความเข้มแข็ง และเป็นปึกแผ่นเพียงใด มีแบบแผนทางการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคมเป็นอย่างไร การปฏิบัติตามจารีตนั้นถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคมและเป็นผลทางจิตใจของแต่ละคนที่มีความรู้สึกว่ายินดีหรือเต็มใจที่จะประพฤติปฏิบัติตามจารีตนั้นๆ มากน้อยเพียงใด ซึ่งถือว่าการดำเนินตามวิถีชีวิตของแต่ละคนที่ต้องยอมรับและปฏิบัติตามจารีตที่สังคมนั้น ๆ ยอมรับ

๕. สรุป

จากที่ได้กล่าวถึงเรื่องจารีตมาแต่ต้นจะเห็นว่าจารีตนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่ง ซึ่งเน้น วิถีชีวิตของคนในสังคมเป็นรูปแบบทางพฤติกรรมอย่างหนึ่งของสังคมเป็นส่วนหนึ่งของปทัสถานทางสังคม แม้จะเป็นพฤติกรรมที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม แต่สมาชิกสังคมทุกคนต้องยอมรับ และประพฤติปฏิบัติตาม จัดเป็นวิถีชีวิตของคนในทุสังคมนั้น ซึ่งถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต อันทำให้สังคมนั้นมีรูปแบบทางพฤติกรรมที่ยอมรับกันว่าเป็นวัฒนธรรม ทำให้สังคมนั้นมีความเป็นเอกภาพ มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นเอกลักษณ์ประจำสังคมนั้นแต่ละสังคมนั้น อันทำให้สังคมนั้นซึ่งนอกจากจะมีเอกภาพความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแล้วยังทำให้สังคมนั้น ๆ มีพลังอีกด้วย

ในการนิยามหรือให้ความหมายของจารีต จะเห็นได้ว่าบรรดานักวิชาการต่าง ๆ ก็น่าจะแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ก็ต่างกล่าวถึงจารีตว่าเป็นรูปแบบหรือกระบวนทางพฤติกรรมที่ทุกคนในสังคมนั้นต้องเชื่อถือและยอมรับกัน โดยมีการระบุถึงโทษแห่งการฝ่าฝืนหรือการไม่ปฏิบัติตามจารีตประจำสังคมนั้น ๆ อันเป็นโทษที่สังคมนั้น ๆ กำหนดขึ้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้ฝ่าฝืนหรือละเลยจารีต ดังกล่าวนั้น อันแสดงให้เห็นความสำคัญของจารีตประการหนึ่ง

จารีตจึงเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่มีความสำคัญสำหรับสังคมนั้นๆ เพราะมีการระบุถึงโทษแห่งการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามดังกล่าว โดยถือว่ามีโทษกว่าวิถีชาวบ้าน เพราะวิถีชาวบ้านนั้นใครจะประพฤติปฏิบัติตามหรือไม่ก็ได้ ไม่มีโทษภัยอันใด แต่จารีตนั้นแม้จะไม่ระบุโทษไว้เป็นลายลักษณ์อักษรก็ตามแต่ก็มีโทษกว่าวิถีชาวบ้าน แต่ก็ยังถือว่ามีโทษกว่าวิถีชาวบ้านที่แต่ละสังคมนั้นต้องยอมรับและปฏิบัติตามดังกล่าวแล้ว

การปฏิบัติใด ๆ อันเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมของสมาชิกสังคมนั้น ทำให้สังคมนั้นมีเอกลักษณ์ประจำสังคมนั้น อันเป็นเครื่องบ่งบอกให้ทราบถึงสภาพและชีวิตสังคมนั้นที่ตนเป็นสมาชิกอยู่